Marcel Lapteş

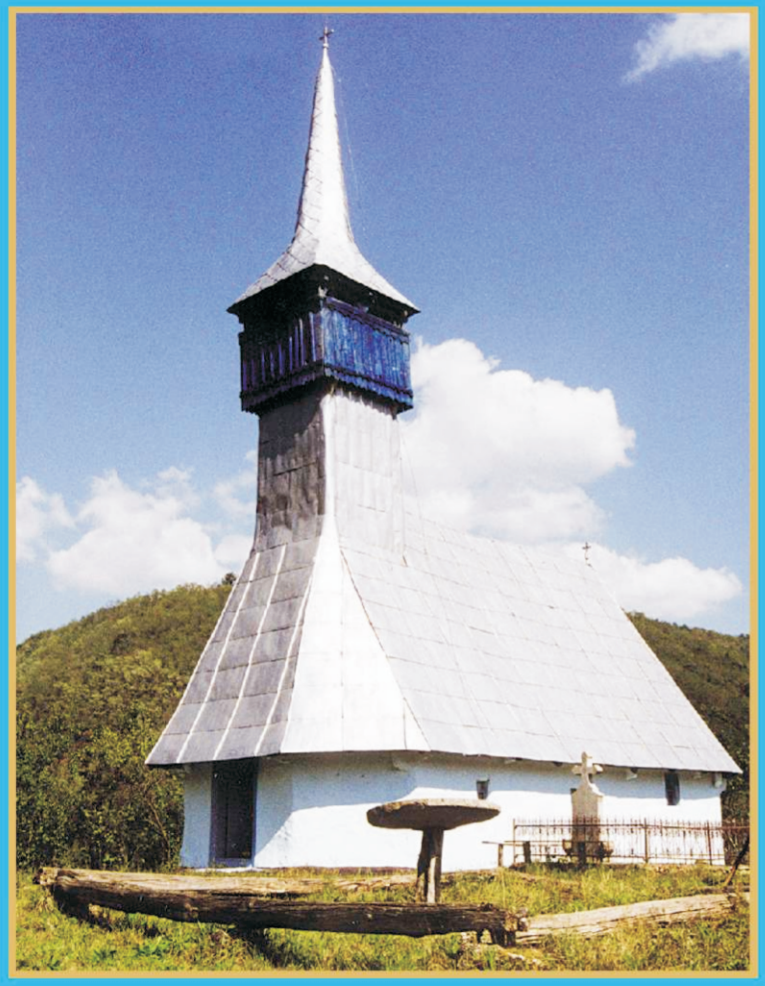

Eseuri de etnografie şi folclor

S-a născut la 28 iulie 1942 în municipiul Iaşi. Absolvent al facultăţii de Filologie secţia Limba şi literatura română Timişoara. Actualmente este referent literar la Centrul judeţean al Creaţiei Populare Hunedoara. Autor al pieselor de teatru **VREAU SĂ FIU ARTISTĂ** (comedie), **O POVESTE DIN PĂDURE** (teatru de păpuşi), **MOARTEA CALULUI** (comedie) în vol. **9 piese de teatru -** Deva ,1984. A semnat peste 40 de recenzii de cărţi, bibliografii, cronici literare şi articole de etnografie şi folclor în revistele **RITMURI HUNEDORENE, TRIBUNA, RAMURI, LUCEAFĂRUL, VATRA, ROMÂNIA LITERARĂ, TOMIS, MIORIŢA, BULETIN INFORMATIV** (al Centrului Naţional Bucureşti), **CUVÂNTUL LIBER** etc. Este redactor responsabil şi coordonator al publicaţiilor şi antologiilor literare **9 PIESE DE TEATRU, DIN TOATĂ INIMA** (ale Centrului Creaţiei Populare) precum şi ale publicaţiilor **MIORIŢA, CAIETE ETNOFOLCLORICE HUNEDORENE.** Este coautor al albumului etnofolcloric **ŢARA HAŢEGULUI - DIMENSIUNI SENTIMENTALE** (Ed. Corvin - Deva, 2001).

Marcel Lapteş

Eseuri de etnografie şi folclor

EDITURA CORVIN
DEVA
2004

4
2004

CAIETE FOLCLORICE HUNEDORENE

Macheta şi redactarea:
Prof. MARCEL LAPTEŞ
Culegerea computerizată şi tehnoredactarea:
DANI ÁGNES
Coperta colecției:
SIMONA RUSU
Foto copertă - NICU JIANU:
I. – Scaunul de judecată
IV. - Gospodărie din Apuseni

Lucrare apărută la Editura CORVIN Deva
Director: VARGA KÁROLY

Adresa: 2700 Deva,
o.p. 1., c.p. 138.
tel.: 0254-234500; fax: 0254-234588
e-mail: corvin@mail.recep.ro
comenzi: difo@corvin.recep.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LAPTEŞ, MARCEL
Eseuri de etnografie şi folclor
Marcel Lapteş
Deva: Editura Corvin, 2004
144 p; 21 cm.
ISBN 973-622-109-1

39

Această carte apare sub egida:
CENTRUL JUDEȚEAN PENTRU CONSERVAREA ŞI PROMOVAREA CULTURII TRADIȚIONALE HUNEDOARA-DEVA
Director: Ciprian Roman

Cuvânt înainte

Am mai spus-o cu alt prilej şi repet: centrele judeţene de cultură şi creaţie şi-au găsit, în sfârşit, menirea adevărată, aceea de a promova şi pune în valoare forţele spirituale locale, spre întărirea şi îmbogăţirea tezaurului general al naţiunii. Fără o muncă sistematică, autorizată profesional şi la faţa locului, nu pot fi deşteptate, în scopuri constructive şi de perspectivă, energiile etnicului. Intreprinderea este grea, de mare răspundere, dar, vorba latinului, „finit coronat opus" deja s-au ivit pe hartă centre puternice, care au şi început să iradieze forme şi idei izvorâte direct din adâncurile tradiţiei milenare, veşnic reîntinerite.

La Constanţa, de pildă, a luat fiinţă, cu câţiva anişori în urmă, prima revistă postdecembristă de etnologie, „Datina". Ea atrage, totodată, colaboratori din toată ţara, deci încearcă să îmbine preocupări de teren şi locale cu interese mai generale şi sintetice. Sub acelaşi patronaj al Consiliului Judeţean, funcţionează un cuptor de olărie, la Canlia, o comună de lângă Mangalia, după cum a devenit o permanenţă colocviul naţional de etnologie ce se desfăşoară an de an în localitatea „2 Mai", la sfârşitul lui august, adesea cu participare internaţională. Craiova s-a impus în conştiinţa publicului şi a specialiştilor printr-o intensă activitate de cunoaştere a centrelor etnografice zonale, ilustrate prin meşteşuguri, artişti anonimi, târguri, expoziţii, muzee de profil. Publicaţia „Arche" continuă o veche tradiţie „Suflet oltenesc", în condiţiile modernităţii adică se orientează cu preponderenţă spre comentarea fenomenelor de cultură tradiţională în spirit academic şi-n consens cu noile achiziţii ale ştiinţei. La Piatra- Neamţ, se optează pentru culegerea de materiale, în special legate de obiceiuri. Citabilă, înainte de toate, este culegerea de **teatru popular** , un volum masiv realizat de Gheorghe Brăescu şi care cuprinde materiale de pe ambele maluri ale Prutului. Replica, pe aceeaşi lungime de undă şi măsură, vine de la Drobeta Turnu-Severin. Revista trimestrială „Răstimp" este un vestitor de bun augur. Ea publică materiale dintre cele mai interesante privind obiceiuri

şi meşteşuguri, parte uitate ori în amintire, parte încă în vigoare. Sufletul acestei activități îmbucurătoare este Isidor Chicet, un tânăr viguros şi înzestrat cu har, eseist şi scriitor de valoare ,care s-a făcut cunoscut prin lucrări bine apreciate. Printre ultimele, aparținând resortului strict etnologic, se află arhiva „Izvoraşului", într-o apariție editorială remarcabilă, şi **Spune, spune moş bătrân**, primul volum al unei colecții de folclor care se arată a fi de un interes incitant.

La aceeaşi cotă ridicată se află şi Deva. Cartea de vizită a întregii zone hunedorene este **Mioriţa**, revistă de etnografie şi folclor, cum se subintitulează. prin valoarea ştiințifică a materialelor, diversitatea lor, bogăția seturilor de imagini, interesul pentru exactitatea transcrierilor documentelor de teren, îndeosebi muzicale, poate rivaliza chiar şi cu publicațiile academice scoase de specialişti cu îndelungată experiență în domeniu. Este meritul incontestabil al lui Marcel Lapteş redactorul coordonator, care a reuşit să se înconjoare de un grup de colaboratori harnici şi pricepuți, scoțând în evidență aspectele cele mai reprezentative ale zonei. Remarcabil mi se pare faptul că „Mioriţa" ca şi „Datina" este concepută pe numere tematice, semn al unei bune organizări şi direcționări ştiințifice. Ca să fac o mărturisire, asemenea orientare chibzuită, matură şi înnoitoare, în folosul cunoaşterii ştiințifice m-a determinat să pun umărul, cu modestele mele puteri, şi să colaborez cu toată încrederea şi la „Mioriţa", şi la „Datina", la „Răstimp" ori la „Arche". Semne bune de revigorare vin de la Baia Mare, Piteşti, Harghita, Câmpulung Moldovenesc.

Dintr-o notiță biografică, cititorul neavizat şi mai de departe află că Marcel Lapteş prestează activități editoriale de calitate şi la alte publicații consacrate culturii tradiționale, „Caiete folclorice hunedorene" sau este coautor la un album „Ţara Haţegului"; după cum, în domeniul criticii literare curente, semnătura sa se află în paginile unei reviste prestigioase ca „Tribuna", „Tomis", „Vatra", „România literară", „Ramuri" etc. Nu în ultimul rând se cuvine remarcată activitatea de autor dramatic, fapt ce îmbogăţeşte imaginea unei personalități complexe şi puternice. Dacă ar fi să-i caut un model comportamental, m-aş gândi la cărturarii din

generația haretistă , cea care se dăruia cu entuziasm şi generozitate muncii obşteşti de ridicare a satului, de valorificare a tezaurului folcloric pentru bucuria inimii şi a semenilor.

Cartea **Eseuri de etnografie şi folclor** s-a născut dintr-un dublu efort intelectual: munca de teren, asociată cu aceea de bibliotecă. Autorul a utilizat în acest sens metoda forte a etnologului care se respectă, anume observarea directă, îndelungată şi cu repetate descinderi în zonă. Locurile i-au devenit familiare şi dragi, purtătorii de cultură (subiecții) i-au devenit cunoştințe apropiate. În astfel de condiții, terenul se deschide asemenea cerului în momentele faste şi se lasă supus înțelegerii. Există o tehnică a lecturii tradiției care se desprinde după efortul în direcția inițierii şi cunoaşterii. Ochiul străin este respins. Orice ins în afara colectivității întemeiate pe legi ferme nu desluşeşte tainele fenomenelor care au loc chiar sub ochii lui. Căci realitatea vie se comportă ca o carte redactată într-un limbaj perfect inteligibil, ce poate fi decriptat şi citit corect, eronat sau privit ca o înşiruire de semne fără noimă. Aşa se explică poziția negativistă a acelora care depreciază cultura tradițională, vechea dispută dintre filourbanişti (astăzi se numesc elitişti) şi tradiționalişti. Dacă la mijloc nu se află interese politice, o fac din necunoaştere. Nu tradiția a fost şi este agresivă, ci oraşul, cum constatăm astăzi cu toții. Satul ca factor de cultură şi cu accent major în viața etnicului şi-a încheiat rolul istoric, asemenea oricărei mari epoci dătătoare de valori din viața omenirii. Dar şi-a câştigat dreptul de a fi tezaurizat şi privit cu cuvenită considerație. A-i face proces cu intenție, a-i nega existența cu zgomot şi brutalitate este ca şi cum l-ai refuza pe Homer pentru că a creat poeme prea lungi, muzica lui Rossini pentru că eşti surd;pictura lui Rafael pentru că eşti orb; sistemul mitologic al lui Mircea Eliade pentru că eşti mut.

Din fericire etnograful şi folcloristul Marcel Lapteş este un adept al adevărului, acela care se află deasupra noastră, a tuturora. El vrea să ne înfățişeze satul românesc în dimensiunile lui reale cele bune ca şi cele mai puțin bune. Legăturile sale cu vatra sunt bine consolidate, nu la modul

înflăcărării entuziaste, de suprafață, ci temperat, profund şi cu răspundere. De aceea a cuprins în cartea sa câteva aspecte ale tradiției culturale hunedorene dintre cele mai caracteristice, unele având corespondențe şi în alte zone ale țării, aşa încât încă mai putem vorbi de o unitate stilistică, după modelul viu al limbii vorbite. Anumite obiceiuri scoase la iveală sunt adevărate revelații pentru orice cercetător, de pildă, acelea de la Ribița. Este vorba de ritualuri de ploaie refugiate în folclorul copiilor, astăzi rarisime. Ele sunt oarecum destructurate în raport cu variantele rămase de la G.Dem.Teodorescu ori de la T.T. Burada, însă rămân documente importante pentru cunoaşterea mentalului din satul contemporan, chiar dacă, în cea mai mare parte, ele se găsesc doar în repertoriul pasiv al bătrânilor. În aceeaşi ordine de idei se află studiul despre **cămaşa ciumei**, despre **steagul de Paşte**, **scaunul de judecată**, cu adânci rădăcini în obiceiurile juridice, temă de cercetare inițiată de Artur Gorovei şi ridicată de către Romulus Vulcănescu la nivel academic. De reținut şi micromonografiile consacrate unor bătrâne terapeute, bazate pe „convorbiri sociologice", ca şi încercarea de urmărire a destinului motivelor ornamentale pe spațiile unor tapițerii culte.(creațiile Aureliei Gheață), ca o ilustrare a renaşterii tradiționale

Eseul cu care se deschide cartea **Reconsiderarea țăranului român** , dă nerv şi culoare întregului volum. Este şi un avertisment grav la care s-ar cuveni să mediteze cercetătorii de astăzi, cu toată seriozitatea. Iată în ce situație dramatică am ajuns, jucându-ne de-a satul şi de-a oraşul, precum copii de-a baba oarba. Satul a ieşit total, de la Revoluție încoace, din preocupările cercetătorilor, mass-media, ale guvernanților. A devenit pământ uitat, părăsit, al nimănui. Etnologia de astăzi se află într-o totală derută şi criză de identitate. Cercetătorului îi este mai comod să trateze teme oficiale, îngăduite sau neutre, decât problemele majore ale ştiinței, satul înainte de toate, cu universul lui de valori şi-n momentul critic în care l-a aruncat epoca „de tranziție". Marcel Lapteş face un început de bun augur. Să-l urmăm.

Iaşi, 1 martie 2004 ***Petru Ursache***

RECONSIDERAREA ȚĂRANULUI ROMÂN

În reprezentarea tradițională, țăranul român este perceput ca o ființă care a suferit din totdeauna sub povara timpului.

Enigmatic şi tăcut, îndărătnic înfipt în rădăcinile pământului şi-a creat un tărâm fabulos, un spațiu propriu, numai de el ştiut, unde-şi duce zilele după un calendar

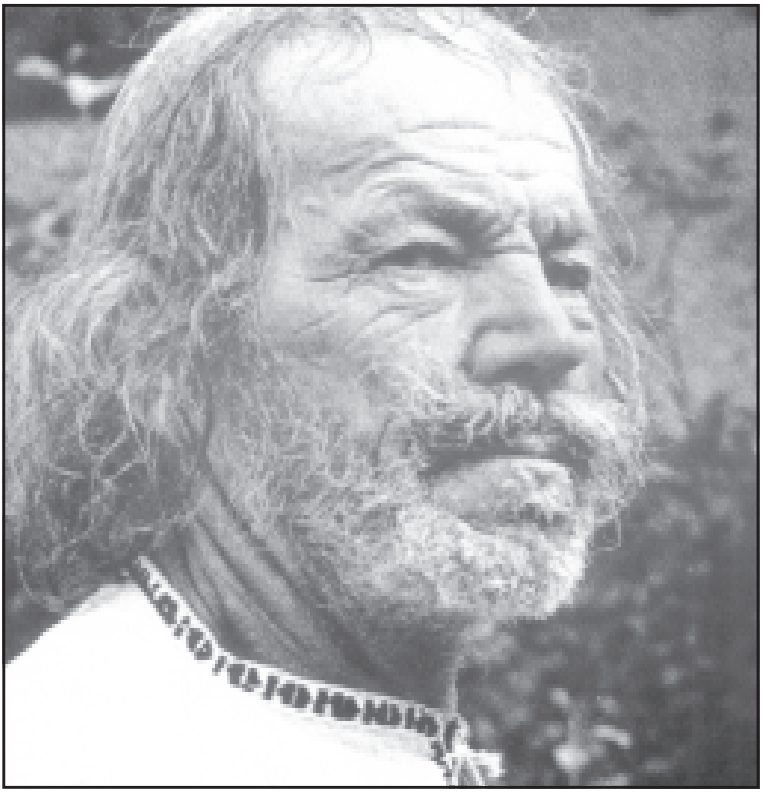

Cioban din Nucşoara - Țara Hațegului

foto: Horváth József

„ciudat” cu datini şi obiceiuri nepărăsite de la naştere şi până la trecerea în nefiinţă.

Ne place să spunem că el reprezintă trăinicia neamului nostru, un glas necurmat al începutului, sacralizat în mitul mioritic, dar de cele mai multe ori topit în sărăcie şi împilări de tot felul.

Universul său ne apare astăzi insolit şi, cu logica contemporaneităţii, ne întrebam cum poate trăi într-un spaţiu atât de vetust, ferit de ,,primejdiile” contaminării modernităţii. Şi ca să-l considerăm întrutotul din altă existenţă spunem că este refractor la binefacerile progresului. Ţăranul român este deci înţeles drept un conservator care consideră efemere adversităţile timpului modern, pentru că asemeni trecutului, prezentului va trece în umbra uitării şi nu va strica echilibrul ancestral al vieţii sale.

O atare apreciere, dincolo de parfumul paseist al implicaţiilor, mi se pare încă discutabilă. Pentru cel care se apleacă asupra existenţei ţăranului contemporan încercând să-i înţeleagă coordonatele timpului său, devine tot mai clar că au intervenit o serie de noi mutaţii în plan social şi economic. Mutaţiile în plan spiritual nu au accente deosebit de patetice, dar ele sunt considerabile când ating rădăcinile. pentru că intervine, ca urmare a impactului cu ,,civilizaţia”, exprimări oarecum insolite care deconcentrează pe cercetătorul obsedat de obârşie.

Astfel cu greu putem accepta, de pildă, în plan artistic, o mişcare a scriitorilor şi pictorilor naivi (?) dacă-i judecăm după criteriile cunoscute ale creaţiei anonime şi orale. Sau mai mult, acceptând valoarea produsului artistic ca rezultat exclusiv din materiale şi tehnici autohtone ni se pare o agresare alarmantă la

adresa purității şi ingeniozității meşteşugarului popular folosirea unor tehnici şi materiale moderne.

Aici cred ca realitatea se află undeva la mijloc, în sensul că trebuie păstrat arhetipul, matricea stilistica proprie spiritualității artistice indiferent de natura materială a produsului.

Apoi mai trebuie să vedem ce reprezintă astăzi țăranul român în contextul societății. Purtător al unor valori tradiționale de necontestat, a rămas el într-un acelaşi timp propriu, ceremonios şi calm, databil şi local prin componența sa liturgică sau asistăm la dispariția în neant a motivației folclorice, a diminuării dinamicii creative a țăranului?

Ne paşte pierderea folclorului şi obligația de a vorbi la trecut despre „veşnicia care s-a născut la sat", despre o etnoenciclopedie practică care a fost şi nu mai poate fi funcțională astăzi?

Luând ca model pe Lucian Blaga, care a extras din cultura orală elemente de construcție pentru ineditul său sistem de filosofie abisală: spațiul ondulat, matricea stilistică, sofianicul care coboară, ne dăm seama de perenitatea şi totodată de actualitatea folclorului nostru. Astfel el se pliază temporal într-o formulă ereditară proprie unde habitatul spiritual rămâne în continuare judecată de valoare pentru universul țărănesc.

În atare condiții suntem siguri că folclorul, ca sintagmă vie, nu moare niciodată. El ne dă măsura gândirii şi simțirii țăranului nostru concretizate în întreg neamul românesc din care au țâşnit geniile universale Eminescu, Enescu, Brâncuşi ale culturii noastre majore.

Este de fapt un îndemn de ataşare definitivă la folclor, la aplecarea spre rosturile săteşti.

Condiția umană a țăranului a fost din totdeauna o zbatere între truda pământului şi roadele acestuia. Mâinile sale butucănoase au muncit necontenit îngrijind pământul şi viețuitoarele date de Dumnezeu. Țarina s-a amestecat necontenit cu cenuşa şi oasele înaintaților, după cum elogios spunea Liviu Rebreanu, veghind întotdeauna să nu sufere carnea pământului de foame şi de sete.

Chiar dacă roadele erau bune sau rele, pământul a rămas iubirea dintâi, o ființă magică legată de țăran prin mii de rădăcini. Chinuit şi obidit timp de aproape cinci decenii de regimul comunist, furat şi crucificat în colectivizare, țăranul român a îndurat martiriul îndărătnicit în răbdare, iar umilințele de tot felul nu l-au îndepărtat de pământ, cu tot exodul spre oraş impus de autoritatea comunistă.

Timpul nostru trebuie să fie acela al reconsiderării țăranului român. Apropiindu-ne de cultura populară înțelegem de ce țăranul nu mai este obiect decorativ ci subiect al orizonturilor lăuntrice. Detaşarea „academică" a orăşenilor față de țărani, socotiți ca periferici ai societății, închistați într-un spațiu refractar la progres ne pare astăzi cu atât mai păguboasă cu cât vrând-nevrând, trebuie să acceptăm situația țăranului ca fiind una dintre problemele esențiale ale integrării europene a națiunii noastre.

Tradiția nu înseamnă închidere în spații imuabile. Ea reprezintă o scurgere existențială, când calmă, dar de cele mai multe ori tumultoasă, conservând esența unei spiritualități, care nu moare niciodată, pentru că reprezintă un mod de viață cu valori acceptate şi verificate de întreaga existență umană.

Evident că nimănui nu-i place imaginea unui sat (depopulat) cu ulițele desfundate, pline de noroi, cu țărani abrutizați de muncă într-o trudă aproape gratuită față de puținătatea recoltelor, cu tineri intrerupți din şcoală, debusolați, într-o societate care nu pune preț pe ea, cu o populație adultă bătrână şi bolnavă. Şi trebuie să recunoaştem că multe din satele noastre mai păstrează această imagine astăzi în mileniul al treilea.

Concluzionând, îmi vin în minte cuvintele lui Vasile Goldiş, artizan al Marii Uniri, adresate într-o scrisoare scriitorului țăran Paul Târbățiu, în 1929, care sintetizează în chip minunat dezideratul timpului nostru: „Educațiunea e pregătirea individului pentru serviciul comunității şi gândul solidarității trebuie să pătrundă sufletul tuturor înlocuind dihonia dintre noi, fiindcă la căpătâiul mamei bolnave, toți copiii trebuie să simtă ceea ce-i leagă prin naşterea lor şi să lepede de la sine tot ce-i desparte”.

RITUALUL DE NUNTĂ DIN ROMOS, ZONA ORĂŞTIE

Structură literar - folclorică

În ciclul vieții, nunta reprezintă o mare manifestare spectaculară, de o importanță fundamentală în comunitatea sătească.

Cu un întreg cortegiu de datini şi obiceiuri, cu o riguroasă cronologie a momentelor, acest spectacol, unicat al spiritualității țărăneşti, se constituie, alături de naştere şi moarte, într-un ciclu cosmogonic propriu existenței umane care stabileşte specificul tradițiilor româneşti.

Prestigiul nunții în întreaga etnografie a românilor, constituit într-un timp specific de asimilație sincretică, ne conduce la un scenariu fabulos susținut de matrice alegorice în care actorii sunt viitoarele cupluri matrimoniale ce vor perpetua viața satului. Prezentăm mai jos doar structura literar-folclorică a ritualului, adică **"poezia nunții"** ce se derulează pe întreg parcursul ceremonialului, aşa cum l-am întâlnit în Romos, adiacent în Vaidei, Romoşel, Pişchinți şi Ciungu Mare, aparținătoare comunei.

Materialele care au stat la baza acestei structuri provin din cercetarea în teren a instituției noastre într-o perioadă mai îndelungată 1969-1984 culese de domnii Vasile Chevereşan - maestru de dans şi Marcel Lapteş - referent cu probleme de literatură.

Într-o anumită formă destul de simplificată, această structură literar-folclorică, a ritualului în discuție, a fost consemnată şi de regretatul cercetător Ioan Meitoiu

într-o amplă monografie de gen intitulată “Spectacolul nunților’- Buc. 1969.

În cazul de față prezentăm un text mai amplu unde consemnăm texte inedite precum şi “un cântec de plecare” cules de noi din Ciungu Mare de la Adam Florea (84 de ani) “zvornic” timp de 40 de ani la nunți pe care îl prezentăm la începutul materialului nostru:

Cinstiți oaspeți, Mire şi Mireasă, Nănaş şi Nănaşă, Mamă şi Tată, iubitor de fată:

Haideți să ne sculăm sus
Că avem ceva de spus,
Că de stat ne-am săturat
Şi-avem cale de plecat.
Acu’ zorile-s zorite
Şi îs tăte pregătite
Iar cocoşii or cântat
Şi noi bine n-om plecat.
Ia-ți mireasă ziua bună
De la tată, de la mumă
Că te-om duce cu alai
Cu cei mai focoşi cai
Peste văi şi peste munți
La părinți necunoscuți,
La curți mândre şi frumoase
Că tu laşi jalea în case.

RITUAL DE NUNTĂ

1. Plecarea vornicului la mire

Bună ziua socru mare
Nu cumva te superi tare
Căci venim la dumneatale
Şi venim cu larmă mare

Pregătirea steagului

Noi la dumneata venim
Porunca s-o-ndeplinim
Căci a nost' mire-mpărat
Azi dimineață s-a sculat
Oaste mare a-dunat
Cum puturăm şi venirăm
Tot prin tină şi noroi
Necăjiți ca vai de noi.

2. Plecarea mirelui de la părinți la nănaşi

Şi-acuma mire cinstit
Şi de noi prea mult iubit
Astăzi ți-e rândul ție
Să păşeşti la cununie
Iar la părinții tăi buni
Sărută-le-a lor mâini
Şi frumos vă mulțumeşte
Pentru că te-au putut creşte
Să săruți cu-adevărat
Mâinile ce te-au purtat
A părinților mâini drepte
Facă bine să te ierte.

3. Plecarea mirelui de-acasă la nănaşi

Multe n-om mai cuvânta
Şi mirele l-om lua
Şi pe urmă om pleca
Om pleca la nunu' mare
Din această adunare.
Onorată adunare
Eu vă rog pe fiecare
De la mic şi pân-la mare
Să facem o-ncolonare,
Să mergem la nunu' mare
Să vedem de mai trăieşte
Şi cu ce ne omeneşte.
Nunu' mare bun vin are,
Eu vă rog pe fiecare
Să vă suiți şi călare
Iar cei ce sînteți desculți

Jocul steagului

Poftiți suiți-vă-n căruț!
(Plecarea nuntaşilor de la mire la nănaşi se face cântând)
De ici pînă la nănaşi
Nu ne trăbă lăutaşi,
Lăutaş în gura mea
Când i-oi da vinars să bea.

4. Vornicit acasă la naşi

Bună ziua nun' mare
Nu cumva te superi tare
Că venim la dumneatale -
Şi acum ia să tragi şi dumneatale odată
Din această ploscă latã
Mare, crăcănoasă,
Ca şi-o broască țestoasă;
Dar să nu tragi prea tare
Că pălăria din cap îți sare,
Şi să nu crezi că-i zeamă de prune lungă
Când o bei să te umfli la burtă
Să te pui după sobă
Să stai cu greierii de vorbă
E cu țuică de la Bulzeşti.
De când bei să tot trăieşti
la placă-vă şi închinați
Şi-n casă să ne lăsați.

5. Vornicit pentru nănaşi

Cinstiților nuni,
Iubiți părinți şi buni
Iacă ziua a sosit
Că aşa este rânduit.
Fiul dumneavoastră a venit

Gata de căsătorit
Ca un pom mândru şi-nflorit.
Vă rog ca să poftiți
Cu noi să vă călătoriți
La cinstita sa aleasă,
La cinstita sa mireasă
Să-i duceți la cununie
Ca să-i fie de soție;
Multe n-om mai cuvânta,
Mirele l-om lua
Şi pe urmă om pleca,
Om pleca cu nunu' mare
De la-ceastă adunare,
Şi-acuma cinstiților nuni
Şi de noi prea mult iubiți
Să trăiască nunu' mare
Cu soția dumisale
De la-ceastă adunare
Să aibă de-a cununa
Până când s-a sătura.
(Plecarea nuntaşilor de la nănaşi la mireasă se face cântând - grup de feciori):
De ici până la mândra
Lungă-mi mai pare calea,
Iar de la mândra-napoi
Mi se pare-un an sau doi.

6. Vornicit la poarta miresei

Bună ziua iubiți frați
Ce stați strânşi şi adunați:
Or, de bucurie mare
Face-ți această adunare
Ori aveți vreo frică mare?

Păziți-vă foarte tare
Că vă vine-o oaste mare
Şi vă vine cu povață
Să vă caute astăzi în față
Că noi de trei zile de când venim
Ne uităm şi nu dormim
Şi încă nu ne-au fost ivite
Afară aşa lucruri potrivite
Afară feciori cântând
În casă fete plângând;
Aveți ceva de-mpăcat
Lăsați-ne în curte
Să vă dau şi eu un sfat.

Vornicitul mirelui:

Cinstit vornice de casă
Dumnezeu să te trăiască
Că noi de trei zile de când venim
Ne uităm şi nu dormim -
A nostru mire-mpărat

Daruri la nuntă

Mireasa aruncă cu grâu

Azi dimineață s-a sculat
Şi din trâmbiță a sunat
Oaste mare a adunat
Şi la răsărit de soare
A plecat la vânătoare
Şi-a vânat Țara de Sus
Şi până-n spre Apus
Când a dat soarele-n seară
leşirăm iar la drum mare
Văzurăm o urmă de fiară
Unii or zis că-i urmă de zână
Să-i fie a mirelui cunună
Altu a zis că-i urmă de căprioară
Să-i fie a mirelui soțioară
Iar tot dintre noi alții vânători
Nerecunoscători,
Or zis că-i urmă de zână
Să-i fie a mirelui cunună
Iar nunu' cel mare
Cu grija-n spinare
Călare pe un cal

Ca un Ducipal.
Şi-a făcut ochii roată
Peste oastea toată
Şi cum a zărit el a şi ochit
Că aicea-ntr-o grădină,
Dintr-o tufă de tulpină
A crescut o floricea
Pe lângă măicuța sa.
Mirele ce-aicea este;
Văzând floarea care creşte
Şi-a pus în gând să-i fie
Această floare, soție.
Şi noi de-aceea am venit
Cu târnăcoape de argint
S-o scoatem din pământ
S-o sădim în grădiniță
Şi să-i dăm altă măicuță.
Grădinarul e (cutare)
Prea cinstitul, nunu' mare
Cu soția dumisale.
Cinstiți nuni şi prea iubiți
Vă dorim ca să trăiți
Mulți ani buni şi fericiți
Şi-n curte să ne lăsați!
Până când veți sătura,
Şi-acuma cinstit vornice de casă
Placă-vă şi închinați
Şi-n curte să ne lăsați!
(Acum se cântă de către femeile de la nuntă împodobitul miresei:)
Ia-ți mireasă ziua bună
Dragă, floriceaua'noastră-
(se repetă după fiecare vers)

Govitul (împodobitul) miresei

De la tată de la mumă,
De la fraţi de la surori,
De la grădina cu flori,
De la fir de lămâiţă,
De la fete din uliţă,
De la pui de turturele,
De le prietenele tele.
Căci de astăzi încolea
Tu în poartă nu-i mai sta
Să-l aştepţi pe bădiţa.
Căci bădiţa azi te duce
De la a ta maică dulce
Te duce la alte curţi
La părinţi necunoscuţi.

7. Vornicit la mireasă acasă

Şi acuma înaintea lu' nunu' mare
Nimeni nici un drept nu are
Decât numai nunu' mare
Că el ne-a adus un mire.
Precum el ne-a dat de ştire

Acest mire împărat
Mireasa şi-a câştigat,
Şi-acum, cinstita noastră mireasă,
Pofteşte, ieşi afar' din casă,
Ieşi afar' cu nunu' mare
Căci ştie ce mire are.
Şi de te vei indura
Îl poți chiar şi săruta.
Şi-acuma nuna mare va lua mireasa
Şi nunu' mare va lua mirele -
Socrul mic să poftească afară
Şi cu soacra mică!
Cinstite socrule mic.
Şi cinstită soacră mică.
Ce rămâneți pe nimică!
În curte când am intrat
Multe nu v-am cuvântat
Şi-acum când om pleca
Sunt silit a mă ruga
Să faceți atât bine,
Să mă ascultați pe mine,

Mersul mirilor la „altoae" (pom din grădină)

Să ne dați floarea frumoasă
Ce stă gata-n casa voastră.
Dar să nu vă supărați pe mine
Ca n-o cer pentru mine
Că şi mie mi-ar plăcea
Dar ştiu că nu este a mea;
Mirele un om cuminte
El vă spune dinainte:
Să nu fiți părinți supărați
Să nu vă obidiți;
Mâna dreaptă să mi-o dați,
Mâna dreaptă s-o sărut,
Mulțumind că m-ați crescut
Şi că v-am fost ascultătoare
Şi-am fost fiică ascultătoare.
Iar cinstit socrule mic
Ce rămâneți pe nimic
Şi cinstita soacră mică
Ce rămâneți pe nimică!
Fiica voastră bună
Astăzi când se despreună
Ea din gură cuvântează
Şi pe față lăcrimează:
Dragi părinți şi ai mei iubiți
Azi de mini vă despărțiți,
Ştiu măicuță şi mă doare
Că am crescut o floare,
Că am crescut mai mângâiată
Lâng-a mea mamă şi tată.
Pe mini soție m-ați dat
La acest mire-mpărat;
De acuma tot m-oi duce

De la a mea măicuță dulce
Dar de-aici io n-oi pleca
Până ce n-oi săruta
Mâinile cu adevărat
Ce pe brațe m-au purtat,
A părinților mâini drepte
Facă bine să mă ierte.
Când peste prag oi călca
Maicii mele oi cuvânta:
Ziua bună, maica mea!
Ziua bună i-am grăit
Şi la taica meu iubit
Ziua bună, rămas bun
Eu plec în străini acum
Să-mi ziceți acum mie
Ca fericită să-mi fie
Scumpa mea căsătorie
Şi acum cinstita noastră mireasă
Dintre toate mai aleasă
Sărută-ți părinții tăi
Căci tu azi pleci de la ei
Străină la alte curți
La părinți necunoscuți.
(Plecarea miresei cu nuntaşii la cununie se face cu fel de fel de strigături ale feciorilor împărțiți în două sau mai multe grupuri);
Mireasa noastră cu flori,
Ia-ți gândul de la feciori
Şi ți-l pune la bărbat
Că cu el te-ai cununat.
Măi feciori cu gurile,
N-ascultați minciunile,

Că minciunile nu-s bune,
Numai gura cui le spune
Or ieşi muierile,
Să ne vadă mirele,
Dar nouă nu ni-i ruşine
Că-i frumos şi îi stă bine
Şi-a ieşit toată lumea
Să ne vadă mireasa
Dar nouă nu ni-i ruşine,
Că-i frumoasă şi-i stă bine.

8. Orație la casa socrilor mari

Cinstiți socrii mari şi socrii mici
Şi tot odată buni părinți
Şi voi aceşti căsătoriți
Care astăzi ați jurat
Şi la cununie ați stat:
Şi-acuma cinstita noastră mireasă
Dintre toate mai aleasă
Să trăieşti în fericire
Cu prea cinstitul tău mire, -
Şi acuma, onorată adunare
De la mic şi pân-la mare
Eu vă rog să m-ascultați
Şi în casă să intrați
Prima dată va intra
Mirele cu mireasa
Iar pe urmă nunu' hăl cu barba rasă
Care-l punem după masă
Şi-afară l-om lăsa
Pân' când banii i-om lua
Şi pe urmă d-voastră ceilalți
Iubiți nuntaşi

Eu vă rog să m-ascultați
Şi toți să mă respectați
Şi la mese să intrați.
(Nuntaşii intră în casă la mire. Un grup de femei invitate la nuntă din partea mirelui fac strigături):
– Draga noastră de mireasă
Tu să nu fii supărată
C-ai lăsat mamă şi tată
Că ți-ai luat om frumos
Îți poate fi neamul fălos
Şi ți-ai luat om cuminte
Să nu-i treci pe dinainte
(Hu, iu, iu!)
Că-n crâşmă de s-o băga
Cu mine nu s-o certat
Şi-afară dac-a ieşit
Cu mine nu s-o sfădit
(Hu, iu, iu!)
(În acelaşi timp, tot cu chiote, la intrare în casă la mire, un grup de femei invitate la nuntă din partea miresei:)
– Şi tu mire fii fălos
C-ai intrat în neamul nost'
Neamul nostru-i neam de frunte
Cum îi bradul de la munte
(Hu, iu, iu!)
Neamul nostru-i neam ales
Cum îi grâul de pe şes
(Hu, iu, iu!)

9. Vornicit la masa de nuntă

Toți mesenii să asculte
La puținele cuvinte

Şi nimeni să nu gândească,
Prietenii să şi-i urască,
Cine strică veselia
Ăla-şi pierde omenia.
La socru mare-i urăm:
De unde vrea să golească
Iară să i se umplească
Să i se deie sutit
Pentru că noi am venit –
Nu ne-o chemat să lucrăm
Făr' să bem şi să mâncăm,
Să bem vinars în glăji băgat
Că foarte mult i-am lucrat
Că l-am făcut-gazdă mare
Şi nu ne mai lasă
Să ne mai ducem acasă.
Noi de-acum, din astă seară,
Până către primăvară
Să tot bem şi să mâncăm
Dacă aşa bine-i ajutăm
C-aşa zice socru' mare
De la această adunare
Cu soția dumisale:
Of, dragii mei cei chemați
Beți pahare cât de multe
Că mai ieste vin în butie.
Beți să punem butia-n cap
Că de nu m-apuc ş-o sparg
Şi-mi cereți cu felia
Doară l-om putea găta.
Nu vă temeți că s-o găta
Că de loc începem alta

Jocul la nuntă

Şi-atâta-i butea de mare
Şi la socru' mare i se pare
C-o ține tot la el în spinare.
Beți şi închinați la nuni
Să guste vinul cel bun
Iar nunu' vă dă la nuntă
Să ne facă voie bună,
Nuna dă la tinerei
Că de-acuma-s finii ei,
Strigați cu toți să trăiască
Vița să li se-nmulțească!
(Mesenii strigă: "Să trăiască")
Să trăiți şi d-voastră
Care stați aici la masă,
Să trăiască socăcițele,
S-adune groşițele.
Că atâta-s de obosite

Că-s toate arse şi pârlite!
Şi vornicul să trăiască
Să ne-aducă vin pe masă .
Şi noi-cu toţl să trăim
Să mai putem bea la vin,
C-aşa zice şi gazda
Că tot omu-ar vrea să bea
Să meargă acasă să stea.
Dar să vedeți după nuntă
Socru mare când se uită,
Când se bagă prin cămară
I se pare că-i pe-afară,
Când vede hambarele
Parcă-or fost lăcustele,
Vede carnea că se gată
Şi slănina-i sus la falcă
Şi tot se-nvârteşte
Şi parcă încremeneşte.
Dar la socru nici nu-i pasă
Numai fiii să-i trăiască,
Să trăiți şi d-voastră
Câți sânteți la nunta noastră!
Onorați oaspeți şi iubiți frați
De-aseară de când ați intrat
Eu pe voi v-am însemnat
Care cât ați băut şi mâncat;
Şi acum eu vă rog pe fiecare
De la mic şi pân-la mare
Băgați mâna prin şerpare.

(Urmează momentul "cinstei la nuntă". Nuntaşii, invitații, dăruiesc tinerilor însurăței diferite obiecte sau bani, în timp ce vornicul de casă le comentează glumind pentru a face nunta mai veselă).

10. Vornicit de luni dimineață

Şi acum onorată adunare
De la mic şi pân' la mare,
De la hăl cu barba sură
Pân la hăl cu țâța-n gură,
Vă rog să facem o încolonare
Să mergem la nunu' mare
Să vedem de mai trăieşte
Şi cu ce ne omeneşte.
Nunu' mare bun vin are,
Eu vă rog pe fiecare
Să vă suiți şi călare
Iar care sînteți desculți
Poftiți şi suiți-vă-n căruț.

(Ajunşi acasă la nunul mare se contiuă vornicitul):

Bună ziua nunu' mare
Nu cumva te superi tare
Că venim la dumneatale;
Noi la, dumneata venim
Porunca s-o-ndeplinim
Onorată adunare!
Nunu' şi cu nuna mare,
De la această adunare,
Dânsu' aicea ne-a poftit
Noi, prea bucuroşi, am vinit.
Vă stau mesele-ncărcate
Cu tot felul de bucate
Şi cu băuturi din cele bune
Pentru d-voastră puse anume.
Eu vă rog să mă ascultați
Din mâncăruri să gustați
Din băuturi să-nchinați;

Beți pahare cât mai multe
Ca mai are vin în butie.
Beți să punem butea-n cap
Că de nu m-apuc şi-o sparg.

(În timp ce se petrece, unii nuntaşi, de obicei cei tineri, zic strigăturile la nănaşi de luni dimineața):

– Naşă, bluză de mătasă,
Bagă-mă bucătăreasă –
Şi nu-mi dă nici o simbrie
Numai pe nănaşa mie!

– Cât îi naşu' de voinic
Naşa are ibovnic,
Cât îi naşa de voinică
Naşu' are ibovnică!

– Naşule, măi naşule,
Răsuce-ți mustățile
Şi le răsuceşte bine
Şi mă sărută pe mine!

– La nănaşu' nostru-n casă
Îi pe jos ca şi pe masă,
Se cunoaşte de pe curte
Că nănaşu-i om de frunte
Se cunoaşte de prin casă
Că nănaşa-i bucuroasă.

Notă: Fotografiile din prezentul material au fost realizate de un amator la o nuntă din Romos, în anul 1970. Le-am înserat în structura textului, etapizate, conform ritualului.

ASPECTE STRUCTURALE MAGICO-RITUALICE ÎN FOLCLORUL COPIILOR DE LA RIBIȚA

(Note de cercetare asupra jocului "Muma Soarelui şi Muma Ploii")

Spațiul ludicului infantil, în folclorul tradițional, reprezentat în cadrul manifestărilor magico-ritualice prezintă aspecte interesante care pot contribui cu prisosință la înțelegerea viziunii de ansamblu a stării magice care caracterizează mentalitatea țăranului român în cele mai variate acțiuni ale sale.

În drumul spre râu

"Noi facem ploaie tăt pe marginea râului că-i loc bun dat de Dumnezeu"

În comunitatea rurală copii receptează universul satului prin intermediul jocului dar şi imitând practicile adulților, aşa cum sunt ele constituite în calendarul propriu al vieții țărăneşti.

Astfel copiii descoperă lumea cu mirarea şi candoarea specifică vârstei dar cristalizându-şi în trepte psiho-biologioce o anume gândire tradițională asupra fenomenologiei lumii în care trăiesc.

***"Io trebă să măr**g*
cu ai mici să zâc
de dezlegare a ploii"
(Baba Mana Letiția)

Acest mod de receptare a naturii înconjurătoare ne trimite la copilăria lumii, la sorgintea ei, primitivă, care este gândirea mitică şi acțiunea ritualică.

În satul tradițional părinții îşi pregăteau copiii pentru existența matură potrivit unor regului de conviețuire morale şi practice proprii. Ei erau primii interesați ca aceştia să cunoască satul şi să acționeze în contextul material şi spiritual al acestuia.

De aceea multe dintre jocurile copiilor erau "supravegheate" discret de părinți dar mai ales de bunici care le transmiteau valorile proprii satelor. Puteam spune, astfel, că cei "şapte ani de acasă" ai copiilor de la sate se deosebeau, prin coordonatele etico-morale, destul

de mult de cei de la oraşe unde reprezentârile conceptuale aveau diferenţe vădite.

Încercăm în materialul de faţă, să aducem în discuţie pe baza datelor unor cercetări ale noastre mai vechi, un joc al copiilor din arealul etnofolcloric al Ţării Zarandului, al satelor din comuna Ribiţa, numit de copii **"De-a Muma Soarelui şi Muma Ploii"**.

Jocul reprezintă în esenţă, un ritual de fertilizare a câmpurilor prin, câştigarea bunăvoinţei forţelor naturii pentru a "descuia ploile" şi a goni seceta.

Ritualul începea la casa "bunei" (în cazul relatat o bunică a unei fetiţe participante - ***Stanciu Lucreţia***) de la care porneau copiii impodobiţi cu ramuri de iederă şi flori de câmp,purtând în mâni mânunchiuri de papură. Astfel îmbrăcaţi porneau pe uliţă către Crişul Alb, râul din marginea satului, rostind incantaţii menite să aducă viitoarea ploaie atât de necesară ogoarelor: ''Noi facem pentru ploaie tăt pe marginea râului că-i bun dat de Dumnezeu" (Inf. ***Uibariu Rozalia***). Pe parcursul alaiului copiii erau însoţiţi de o bătrână (numită de săteni "Baba Rugă") care supraveghea ca ritualul să se desfaşoare în linii mari conform tipicului păstrat în memoria satului. Întrebând-o pe aceasta de ce merge alături de copii am avut revelaţia descoperirii descântătoarei participantă la ritual:"lo trebă să mărg cu ăi mici, să zâc de dezlegare a ploii, că numa cu suflet curat de pruncuţi Dumnezău ne ajută de ne dă păntru roadă"(Inf. ***Mana Letiţia***).

Există un bogat repertoriu al copiilor pe care-l prezentăm aşa cum l-am cules de la cei chestionaţi:

„Lai,lai, lai, dodolai
Plouă, noruţ ploaie
Să curgă şiroaie,
Că dă când n-o plouat

Pământul s-o uscat
Mărhele or însătat.”
(Inf. Duşan Silvia - 8 ani)

„Lai, lai, lai, dodolai
Plouă cu ulcioru’
Să stâmperi ogoru’
Plouă cu ciubăru’
Să umpli părău’.”
(Inf. Juşco Mihăiță - 10 ani)

„Lai, lai,lai, dodolai
Plouă nor cu ploaie mare
Undă câmp , udă hotară
Să-nflorească florile,
Să-nalțe grânele.”
(Inf. Cazan Marcela - 14 ani)

„Lai, lai, lai, dodolai
Iarba-n rât se veştejeşte,
Frunza-n codri păleşte,
Livada nu mai rodeşte
Hai negură, hai şi hai,
Hai negură cu ploaia
Să ne ude țarina.”
(Inf. Budău Andrel - 9 ani)

„Nourel de-argint,
Plouă pe pământ
Să fie rodu’
Cât podu’,
Spicu’ cât voinicu’ ,
Lanu’ de grâu’,

Pân' la brâu,
Lanu' de săcară
Pân' la subsuoară
Lanu' de ovese
Până sus la mese".

(Inf. Cleş Anca - 16 ani)

Am întrebat apoi pe copii de unde ştiu versurile. Iată ce mi-au răspuns:"de la alți copii mai mari, care, acuma, au terminat şcoala şi-au plecat la oraş, una Maria, a fost şi ea odată cu "mumele" (Inf. DUŞAN IRINA 12 ani), de la alți copii, da' şi buna mi-a spus (Inf. CAZAN ANCUȚA - 13 ani); "de la alți copii mai mari dar şi de la mama care a fost Ploaia" (Inf. JUSCO CORINA - 15 ani); de la "tovarăşa" care ştie multe poezii (!!!) (Inf.DUŞAN SILVIA-8 ani)

Cu certitudine că textul tradițional a suferit de-a lungul timpului etape de actualizare dar fenomenul ritualic nu şi-a pierdut esența actului inițial.

Două personaje, dintre copii, par a reprezenta axa ritualului magic, **Muma Soarelui** şi **Muma Ploii**. Cele două entități cosmice sunt dătătoare de viață, fiecare în ciclul calendarului țărănesc, normal dezvoltării culturilor vegetale. Primul personaj -simbol arhetipal în cultura rurală, este considerat izvor al vieții, divinitate principală de panteon (Ivan Evseev - **Enciclopedia semnelor şi simbolurilor culturale**) un laitmotiv al incantațiilor cu substrat magic în folclorul infantil, de pildă formula "ieşi, soare" (Emilia Comişel - **Folclorul copiilor**).

Celălalt personaj, **Muma Ploii**, fenomen atmosferic socotit un dar al cerului, este un simbol arhetipal culturilor arhaice tradiționale.Ploaia este sacralizată în mod deosebit la popoarele de agricultori,

cum este cazul la cultura populară tradițională şi aici găsim cheia descântătoarei care însoțea alaiul copiilor. Ea are rolul de a media seceta şi ploaia, de a stimula şi "controla" totodată lucrarea fertilizatoare a cerurilor şi a pământului deci a soarelui şi ploii. (Bronislaw Malinowski - **Magie, ştiința şi religie**)

Acesta este rolul bătrânei MANA LETIȚIA, nume parcă predestinat magiei, în scenariul "mumelor' şi de aceea este nevoie de magie pentru că experiența i-a învățat pe săteni că în pofida prevederii şi tuturor eforturilor în munca câmpului, există forțe care pot aduce nenoroc şi necazuri, zădărnicindu-le eforturile (apud.B.Malinowski -Op.cit.)

Şi pentru ca descântecul să aibă forța magică scontată, bătrâna se înconjoară cu suflet curat de copil "ca o ofrandă adusă" forțelor primordiale. Să fie oare un sacrificiu simbolic a jertfelor umane practicată în societatea tribală? Greu de spus dar, cel puțin, virtual posibil ca "jertfă ritualică" făcută cu "ajutorul lui Dumnezeu'' ***(Inf. Stanciu Lucreția).***

Cele două "mume" sunt reprezentate de un băiat - Soarele şi o fetiță - Ploaia care poartă în mijlocul alaiului, două păpuşe confecționate din pănuşe de porumb şi împodobite cu spice verzi de grâne.

Odată ajunşi la râu începe ritualul propriu zis. Muma Soarelui aşează păpuşa pe mal îngropând-o în nisip şi acoperind-o cu pietre spunând:

„Fugi, soare
Că io vreau ploaie,
În pământ şi în petroaie
Să nu arzi pământu',
Să usci grâu'

Să nu arzi ogoru'
Că -i duce grâu' doru',
Fugi, Soare
C-i vremea lu' Ploaie."
(Inf. Budău Andrei - 9 ani)

Celălalt personaj, Muma Ploii, aşează pe valurile râului păpuşa Ploii rostind , asemenea, o incantație menită să aducă ploaia mult aşteptată:

„Lai, lai, dodolai
Dar-ar cerul
Şi iar dară
S-adoarmă Muma lu' Soare
Să trezească Sfânta Ploaie
Că de când nu o plouat
Izvorăle s-or uscat
Şi grânele s-or uscat.
Lai, lai, lai, dodolai.
Hai ploaie
Cu şâroaie
Să uz' tăte văile
Şi tăte câmpiile."

În tot acest timp descântătoarea stă la distanță de câțiva metri de grupul copiilor şi luând o pozitie de rugăciune îşi spune cu voce scăzută "ruga", însoțită de mişcări misterioase numai de ea ştiute.

Mai târziu, rememorând scenariu ritualului, ne-a părut rău că nu am fost în preajma "rugăi", dar ne-am dat seama că asistăm la un joc, am fi fost un factor malefic (sic!) de tulburare a echilibrului magic.

După consumarea ritualului am întrebat-o. cu rezerva cuvenită pentru a nu-i leza sentimentele. ce spunea acolo, singură, pe malul râului. Răspunsul a fost

edificator: “Ce să spui? O rugă către Domnul Nostru Dumnezeu să ni deie ploaie. ... că vezi holda arsă şî pământul crepat”.

-Era un descântec?” Apoi ce-o fi. da-i de la Dumnezeu, că el face şî desface pe toate. Era clar că informatoarea îşi ascundea bine “taina”. Mai târziu am aflat de la altă informatoare, ***UIBARIU ROZALIA***, 49 de ani din Uibăreşti, versurile incantației:

“Ploaie, Doamne, ploaie,
Ploiță curată
Din cantă vărsată,
De la Domnul dată
La spicul grâului
La roada câmpului”.

Dacă până aici ceremonialul pare cât de cât solemn, în continuare asistăm la jocul adevărat al copiilor, cu totul detaşat de eveniment, concretizat printr-o explozie de bucurie şi candoare la vederea apei râului,

“Lai, lai, lai dodoloi/ Plouă cu ulcioru`/ să stâmperi ogoru`”

cu undele sale răcoroase, cu malurile pline de stufăriş, cu vietățile care mişună prin preajmă, melci, broaşte, etc. Este locul mirific pe care întotdeauna îl caută copii. Ei se bălăcesc în apa puțin adâncă, recitând mici poezioare specifice vârstei:

„Vină ploaie
Şî mă-nmoae,
Şî mă du la eleşteu
Şî mă fac un curcubău,
Un curcubău colorat
Peste câmpuri sămănat."
(Inf. Duşan Irina)

"Fugi soare/ Că io vreau ploaie/"

„Io mă bag într-o băltoacă
Şî mă fac un pui de broască."
(Inf. Budău Andrei)

„Io mă urc pe un buştean
Şî mă fac un boieştean."
(Inf. Juşco Mihăiță)

„Io mă duc sub un buhaş
Şî mă fac un iepuraş."
(Inf. Duşan Silvia)

„Io mă urc pe un butuc
Şi mă fac un pui de lup."
(Inf. Budău Andrei)

Mi se pare interesant să analizăm aceste "dorințe" ale copiilor de a se preface în "broască, boreştean, iepuraş, pui de lup" etc, probabil că producțiile literare de acest fel cuprind o mare varietate tematică.

Dar ne întrebăm dacă rădăcinile magice ale actanților maturi nu s-ar regăsi în aceste jocuri sau într-o parte restrânsă din ele. „În vechile culturi speciile de animale sau plantele sunt tratate cu o formă aparte de reverență totemică (vezi Bronislav Malinowski -op.citate) care formează rituri şi ceremonii speciale."

În **"Enciclopedia semnelor şi simbolurilor culturale"** Ivan Evseev reliefează cu pregnanță straturile, "inferioare'' ale culturii tradiționale, înşiruind un bogat panteon vegetativ şi faunistic specific gândirii magice a țăranului român: broasca - animal acvatic şi litoniom asociat cu **Luna**, cu apele cereşti (**Ploaia**) şi femeia care este şi animal totemic, ipostază a zeiței primordiale a naturii, pământului şi apei. De asemenea, iepurele e un animal solar (în unele narațiuni mitice apare ca înhămat la carul solar), boul -boieşteanul (tăuraşul)- animal sacru

la populațiile de agricultori, se asociază cu bunătatea, blândețea, calmul, trudă şi sacrificiu prezente într-o multitudine de datini şi obiceiuri româneşti.

Într-un remarcabil studiu asupra universului reprezentărilor mitologice, Mihai Coman (vezi **"Constituirea discursului mitologic"**) supune atenției un posibil bestiar folcloric pe grupuri sintetice de animale şi plante (pe lângă alte clasificări) evidențiind caracterul "lor curat" şi respectiv "spurcat" în sfera utilității țăreneşti.

Revenind la jocul copiilor, aceste animale sunt, cu certitudine "curate" pentru că fiind circumscrise ritualului de "împăcare" a forțelor cosmice - **Soarele** şi **Ploaia** - trebuiau "jertfite" animale "curate".

Ritualul lua sfârşit prin plecarea copiilor la biserică unde sub îndrumarea babei Mana se ruga la Dumnezeu să aducă ploaia cât mai curând. Se rostea "Tatăl nostru" canon valabil în mai multe invocații adresate naturii, mai ales că practica magiei este plină de elemente religioase, nu are nimic demonic în ea, seamănă mai degrabă cu un ritual liturgic (Ghe. Pavelescu - **Magia la români**).

Acest joc al copiilor, aşa cum l-am prezentat în materialul de față a fost cercetat şi asistat de noi acum mai bine de 20 de ani, prin anii 1980 când instituția noastră a pornit o campanie de cercetare a zonei etnofolclorice a Țării Zarandului.

El a rămas până în prezent în caietul de investigare folclorică a autorului, neputând atunci, în vremurile "folclorului de viață nouă" să exprimăm teoretico-metodologic aspectele prezentate acum.

Considerăm drept o datorie profesională în aceste vremuri de liberalizare a demersului ştiințific să aducem în discuție hermeneuticile moderne ale

“Lai, lai, dodoloi/ Dar-ar cerul/ Şi rar dară/
S-adoarmă Muma lu` Soare/
Să trezească Sfânta Ploae”

magicului şi ritualului din folclorul copiilor.

Astfel ne-am străduit să urmăm aspectele metodologice ale reputatului profesor Gheorghe Pavelescu care atrăgea atenția asupra dificultăților abordării cercetării etnofolclorice a magiei româneşti prin respectarea cât mai concret cu putință a unor reguli stipulate de Domnia Sa, dar ne-am rezervat dreptul la interpretări personale legate, mai ales, de unele structuri ale semioticii magico-ritualice.

Ar fi, de pildă, interesantă o investigare, pe tema propusă, a foştilor copii actanți al obiceiuiui, maturi acum, la trecerea a două decenii de la practicarea lui, dar cum?

Pentru că astăzi în întregul areal zărăndean jocul **Mumei Soarelui** şi **Mumei Ploii** nu se mai petrece. O anume mutație socio-culturală în lumea satului de astăzi,

cu toate reminescențele de gândire magică existente, conduce iremediabil la uitare şi implicit la pierdere. Cea mai bună dovadâ sunt spusele bătrânei noastre **Mana Letiția**: „Acuma lumea îi altfel, nu vezi, tineretul se duce-n alte locuri, că satu-i cu bătrânii... acu vezi tilivizor şi de hale... doară noi cu Bunul Dumnezeu".

INFORMATORII:

COPIII:

DUŞAN IRINA -12 ani
DUŞAN SILVIA - 8 ani
JUŞCO CORINA 15 ani
JUŞCO MIHĂIȚĂ- l0 ani
CLEŞ ANCA - 16 ani
CAZAN MARCELA - 14 ani
CAZAN ANCUȚA 13 ani
BUDĂU ANDREI - 9 ani

FEMEILE:

MANA LETIȚIA - 57 ani - RIBIȚA
STANCIU LUCREȚIA - 55 ani - RIBIȚA
UIBARIU ROZALIA - 49 ani - UIBĂREŞTI

BIBLIOGRAFIE:

1. Pavelescu Gheorghe **-** Magia la români **- Editura Minerva. Bucureşti, 1998**
2. Burghele Camelia **-** În numele magiei terapeutice**, Editura Limes, Zalău, 2000**
3. Olteanu Antoneta - **Calendarul poporului român**, Editura Paideia, Bucureşti, 2001
4. Bernea Ernest - **Spațiul, timp şi cauzalitate la poporul român,** Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.
5. Ghinoiu Ion - **Vârstele timpului,** Editura Meridiane, Bucureşti, 1998
6. Malinowski Bronislaw - **Magie, ştiință şi religie** -

Editura Moldova, Iaşi. 1993.
7. Vrabie Gheorghe - **Ritualurile agrare la români**, Editura Paralela 45, Piteşti 2002
8. Evseev Ivan - **Enciclopedia semnelor şi simbolurilor culturale,** Editura Amarcord, Timişoara, 1999
9. Coman Mihai - **Constituirea discursului mitologic** - în "Miorita" (revistă de etnografie şi folcior) nr.6-7, Deva 2000.
10. Frățeanu Vasile - **Critica gândirii mitice,** Editura Dacia, Cluj-Napoca. 1980.
11. Pop Mihai - **Obiceiuri tradiționale româneşti,** Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice, Bucureşti, 1976.

"Io mă bag într-o băltoacă/ Şî mă fac un pui de broască/"

POVESTIRI DESPRE VRĂJI ŞI DESCÂNTECE CU BABA SOLOMIE ŞI BABA VUȚI

Motto:

Privind de la distanță şi de sus, din înălțimile confortabile ale civilizației noastre dezvoltate, este uşor să vedem puerilitatea şi irevelanța magiei.Dar fără puterea şi ghidajul ei, omul timpuriu nu ar fi putut să-şi stăpânească dificultățile practice aşa cum a făcut-o, nici n-ar fi putut avansa la stadii mai înalte de cultură…"

BRONISLAW MALINOWSKI
Magie, ştiință şi religie

Mentalitatea de astăzi a țăranului român, raportată la practicile magice şi ritualice din cadrul comunităților săteşti, mai prezintă încă elemente suficiente de identificare a stării şi puterii magiei în combaterea spiritelor malefice care afectau echilibru natural al existenței sale.

Pentru specialistul obsedat de sorginte, mutațiile petrecute în spațiul țărănesc contemporan n-ar putea fi indiferente, asistând astfel la disoluția treptată a atâtor, bunăoară, datini şi obiceiuri puternic existente în trecutul apropiat în satele noastre.

Se vorbeşte astăzi în etnologia românească despre restrângerea sferei de practică magică, a dispariției treptate a performerilor, la renunțarea unor

Baba Vuți şi Baba Salomie împreună cu vitele din gospodărie

teme şi motive arhetipice, într-un cuvânt la desuetudinea unei trăiri.

Nu ne propunem să analizăm, în materialul de față, cauzele difuziunii magice; ele sunt numeroase şi cuprind paliere de referință diverse.

Dorim să semnalăm faptul că oricât de puternic este tăvălugul modernizării unei societăți , spațiul rural îşi păstrază matricea sa arhetipală de gândire magică.

Mai există în satele noastre o "memoria ethnologica" care se evidențiază în valori etnico-morale păstrate şi dominante în timp şi spațiu.

Ernest Bernea (**Spațiu, timp şi cauzalitate la poporul român** – Bucureşti, Humanitas,p.173) afirma că"viața spirituală a satului fiind dominantă în cele mai multe dintre manifestările ei de elemente religioase şi magice este firesc ca actele de această natură să aibe o mare însemnătate".

O astfel de "dominantă" am întâlnit în cercetările noastre în satul Dumbrăvița în persoanele babelor Solomie şi Vuți (poreclite aşa în sat).

Dumbrăvița este un sat uitat de lume. Deşi la numai 6 km.de şoseaua națională Deva-Timişoara,satul este ascuns într-o vale înconjurată de dealuri împădurite având un drum desfundat şerpuind printre vaduri care atunci când plouă îl fac impracticabil. Nu are şcoală, dispensar uman, telefon, magazin, fiind locuit de vreo 14 familii, toate bătrâne. Presărate la distanțe apreciabile casele satului mai păstrează, în parte, arhitectura tradițională în special acareturile care sunt adevărate piese de muzeu în aer liber.

Acolo în mijlocul satului, într-o casă, care împăca trist stilul tradițional cu cel modern, aşezată la poalele unui deluț locuia Solomie, de 79 de ani, împreună cu o "slugă" Gheorghe, venită de prin părțile Blajului care o ajuta în gopodărie. De la început a fost surprinsă de prezența mea crezând că sunt "noul" perceptor "de la comună" sau cineva de la "fisc care mai pune ceva dări". Din vorbă-n vorbă s-a mai liniştit, spunându-i să sunt de la "cultură" şi mă interesază să aflu lucruri despre viața oamenilor din sat.Nu reproduc"ad-litteram" tot ce am înregistrat pe reportofon , spațiul nu-mi permite, am selecționat doar povestea ei despre vrăji şi farmece. Pentru a nu o întrerupe prea mult i-am pus puține întrebări, deşi concepusem un chestionar tematic destul de cuprinzător.

O VRAJĂ CARE… NAŞTE

" Apăi, domule, nu ştiu ce te-o adus în pustietățile astea, că noi cu grijile noastre şi cu bătrânețile…doară "ajentul" mai vine când vre…primarele, auzi că-i unu Mircea,

ce-o fost acu' ales, n-o călcat. Da-i greu…pe săptămână vine copilu' de la Deva de-mi aduce pită şi helea…(ulei, zahăr, orez –n.n.) de mâncăm, că-n rest' cu ajutoru' lui Dumnăzău mai avem… crumpi, mazăre (fasole-n.n.),o țâră slană, am vacă cu vițăl…

Mai-nainte o fost mai bine că ieram tăți la un loc, da' or plecat la oraş, la muncă ăi tineri şi s-o pustiit satu'…Acu'câta muieri, tăt bătrâne. Ce-o fost-nainte? Ca la tăte satele… mergeam la şezători iarna, făceam clăci că să lucra pământ mult şi iera roadă, dădea Domnul.

La sfintele sărbători ne-mbrăcam fain, în haine țărăneşti făcute de mâna noast'… iera aşe o întrecere, care să fie mai fainâ. Păi ce vrăji? Apăi n-aveam ce-i zice vrăjitorie, făceam noi ce ştiam de la lume. Poveşti, aşe…or mai fost. Iera o muiere de-i zâceam sterpă. O fost la oraş, s-o cătat şî nu şî nu copchii .Mai sus, colo, pe-o berdă, iera o casî, vai Doamne de e, cu o vinitură, ce lucra cu zâiu, o muiere cam tăcutî…ce-i zâce Tori (probabil diminutiv de la Victoria - n.n.)… hăle mai tinere sî speriau. Zâce muierea (vrăjitoarea)…să vii să-ți dau de leac.Ce-o făcut, o făcut cu oarece, ceaiuri dintr-o iarbă de-o ştia numa'e…îi dădea aşa pe zî înainte de cântatul cocoşului ceai, ce iera. Când a fost de nouă luni a făcut un pruncuț…ie…cam slăbuc…da' sănătos.

Am întrebat muierea ce-a făcut, da' n-o vrut sî zâcă doară că baba aia îi făcea tăt feliu de cuvinte smintite. Io cred c-o fost oarece vrăji bune pe muiere…o ieşît bine.Da' tăt satul s-o mirat .Asta o fost demult , când ieram io mică…să fi avut vrea 10 ani."

Avem de a face cu un caz tipic de medicină empirică.Este clar că vrăjitoarea povestită de baba Solomie era o vindecătoare care poseda anumite

cunoştinţe de etnobotanică şi etnoiatrie la nivel profan cunoscând mai bine decât oricine din comunitatea satului plantele de leac.

Aura de misterios ce-o învăluia pe vindecătoare ("o muiere cam tăcută"), făcea parte dintr-o ţinută magică a actului vindecător, act în care înfăţişarea , gesturile, mimica întrebuinţate contribuiau substanţial prin "tăt felu de cuvinte smintite".

Aceste "cuvinte smintite" erau de fapt un descântec de remediu specific bolii pe care o trata având un conţinut literar criptic, iniţiatic, care făcea parte dintr-un arsenal ritualic cunoscut numai de "babă".

În memoria etnologică a Solomiei s-a întipărit faptul relatat ca urmare a conştiinţei de miracol, ceva ce nu s-a mai întâmplat vreodată în comunitatea satului.

Camelia Burghele, un cercetător de profundă introspecţie a spaţiului magiei terapeutice şi în general în chestiunile implicaţiei magiei în actualitatea modernă, explică mecanismele, metaforizând-o ca "feţe ale lui Ianus":

"Sfârşitul de mileniu aduce în prim plan magia sub forme variate, unele dintre ele **ancestrale (**obs. noastră) dar adaptate la modernitate. Nu mai interesează atât finalitatea actului magic, văzut ca demers ontologic ci ca atenţia omului modern ce se centrează pe resorturile magice şi simbolice ale magiei…"(**În numele magiei terapeutice** – Ed. Limes, Zalău 2000, p.315)

Această afirmaţie ne dovedeşte cât se poate de clar să baba Solomie, acum la început de mileniu III continuă să gândească magic.

CE-A MAI RĂMAS DIN DESCÂNTEC

Baba Vuți…o bătrânică cam de aceeaşi vârstă cu Solomie, 76 de ani, vioaie, vorbăreață aşa cum îi stă bine sfătoşeniei țărăneşti. Mai puțin reticentă decât surata ei Solomie, intră în vorbă fără prea multe introduceri.

"Doamne iartă-mă, apoi,cine mai face dinoki acuma când tăți s-or domnit şî merg la doftor la razâ di vedi hiba…'nainte n-aveam nicidicâte. Io mi-o dat Dumnăzău sănătate…mă mai apucă aşe câti-un junghi…da cum, îs io muiere bătrână…Da' ți-o spui pe a bună, 'nainte ne lecuiam cu ce da Dumnezău…aşe cum ştiam de la moşi…câte nu-s în Împărăția Domnului bune şi păntru om da' şi păntru animale. Acu' boambile (pastile, tablete-n.n.) din tăti culorile… or fi bune, da'mie nu-mi trebă. Apăi cu vrăjile şi descântecele…Dumnezău a făcut lume şi cu bune şi cu rele, pentru uamini buni şi răi…n-o schimbă nimenea doară Sfântu'. Dacî te rogi, te fereşte de rău…că ce-i mai bun pe lumi decât Dumnezău? Da', vezi îs multe taine-n lume. Câte-stele pe ceriu…Şi nu le ştii…şî zici că ştii ce-ai apucat de la ăi ce-or fost.

Iera una, babă Mărie meşteră la descânt.Zicea di multe, dinăki şi di prunci, di spăriet, di bubă re, di lapte la vaci, ie…di multe. Că ştii cum îi Satana, îşi bagă coada numa' la rău.Zâcea muma, Dumnezău s-o odihnească; nu-i bai, om mere la nană Mărie să-ți dee descânt…Când te dure capu' aşa făr' noimă pune oricie tăciuni în apă neîncepută, şi cu ie îți unge tălpile…şî nu mai avei nimică. Şî di mați făcea… pune în apă chimen cu mentă o mesteca bine, zâcea oarece vorbe şî-ți dădea s-o bei…apăi trecea.Multe ştia Mărie, da' s-o dus şî ie la Domnu'.

Acu' ce vrăji mai vrei? Si cine mai dă farmece, numa'e nimenea…ce-or fost îs la Domnu' Dumnăzău. Satul nu-i mai cum o fost…nu vezi, îi prăpădit şî azi-mâni ni-om duce şî noi şi-o rămâne doară numele de Dumbrăviță".

Cuvintele Babei Vuți zugrăvesc în mod, aş zice pitoresc dar şi cu o anume nostalgie, satul tradițional puternic impregnat de magie şi vrăji. Descântecul era segmentul oral ce predomina în timpuri străvechi comunitatea sătească. Alături de religie era o practică respectată, utilizată curent de săteni în momentele de cumpănă când oamenii, animalele şi holdele erau periclitate de forțe ostile, malefice.Este, în esență ceea ce menționează Ion Ghinoiu:"Practicile de izgonire a spiritelor malefice se efectuau…ori de câte ori acestea îşi manifestau virulența (epidemii în rândul vitelor şi oamenilor, invaziei de insecte şi lăcuste)" adăugând la această remarcă rolul esențial al performerilor care aveau un repertoriu magico-ritualic variat, dispunând de o largă paletă de motive şi imagini incantatorii. (**Vârstele timpului,** Meridiane. Bucureşti, 1988, p.143)

La fel, un alt aspect, relevant în investigația noastră, îl constituie scepticismul voalat al babei Vuți față de starea actuală a trecerii spre "modernitate" a satului. Mentalitate putenic etnologică ("satul nu-i mai cum o fost") ea gândeşte şi acum mitic. Este produsul de diacronie a unui "timp sacru"(Enest Vernea- op.cit.) cu limitele sale aproape imposibile de adaptat la prezent. Ne-o demonstrează adversiunea pentru "binefacerile modene ale vieții", printre care medicamentația ştiințifică ("acu' boambe di tăte culorile") prescrise de medici.

Deci, ce-a mai rămas din descântece în Dumbrăvița? Aproape nimic, doar rămăşițele unui sat

apus, o **“creangă de aur”** (J.G. Frazer).

La consumarea investigației noastre am avut impresia unei călătorii înapoi în timp, purtat pe aripile magiei şi revenit brutal într-un prezent răvăşit de o tranziție blestemată care nu se mai termină, în nepăsarea oficialilor față de destinul satului românesc.

Baba Vuți acasă la ea

CĂMAŞA CIUMEI

Reprezentările spirituale în satele hunedorene mai oferă şi acum numeroase prilejuri de introspecţii asupra obârşilor magice din cadrul obiceiurilor şi datinilor, care incită cercetătorul la o mai atentă privire asupra conţinutului acestora.

Pentru că obiceiurile, în special, se constituie prin complexitatea lor, în ansamblu, nu numai ca **fundal** ci şi ca parte integrantă a modului de gândire al ţăranului, de viziune şi includere a **microcosmosului rural** în matricea universală a **macrocosmosului**.

Pregătirea şi torsul fuiorului de cânepă necesare ţesutului „cămeşei”

Astfel încercând să pătrundem în înţelegerea coordonatelor spirituale ţărăneşti din satul Boşorod, am descoperit o străveche practică agricolă, de sorginte magică, în esenţă, **un ritual de protecţie** al culturilor agricole şi al animalelor din gospodărie, împotriva **forţelor malefice**, distructive pe care ţăranii îl numesc **cămaşa ciumei**.

Paleta simbolică a obiceiului în discuţie se desfăşoară pe două dominante esenţiale: spaţial şi temporar în hotarul satului şi în perioada dezvoltării vegetative a culturilor agricole, de regulă vara; adiacent

„ciuma” afecta şi animalele din gospodărie.

Aici termenul **„ciumă”** nu trebuie interpretat „ad litteram”, ca o maladie proprie oamenilor, ci ca un pericol global, calamitate asupra unui teritoriu mai larg al comunității țărăneşti: ogoare, păşuni, livezi etc.

În accepțiunea de epidemie, ciuma a constituit dintotdeauna un pericol cumplit, o pedeapsă dată de Dumnezeu asupra unor comunități, pentru păcatele săvârşite de oameni. S-a păstrat până astăzi, în popor impercația **„mâncate-ar ciuma”** ca pedeapsă supremă.

Oricum, în timpurile mai vechi ciuma făcea ravagii în teritoriile dens populate, în aglomerările urbane ca urmare a unor condiții de existență medico-sanitare precare şi a mijloacelor de contractare empirice, mai puțin în aşezările răzlețe – țărăneşti.

În acest context, istoricul Bogdan Marinescu estima că în timpul **„Marei Ciume”,** epidemiile dintre anii 1347-1350, în occident, s-au manifestat prin drastice scăderi demografice, cam 25-33% din populația existentă pe când în Transilvania (ca referință), decesele au fost doar de ordinul câtorva sute.

Întrebând ce era ciuma, o informatoare răspunde: „Apăi Dumnezeu ştie cum o fi fiind ie, că nime' n-o văzut-o, o fi on fel de **strigoi**, or **piază rea**, o fi muiere de zmeu, că d-aia-i ciumă şi-i facem cămeşe ca la oameni şi-i ducem de mâncare” (**Grecu Măriuța - 79 ani**).

Termenul de ciumă, prezent în obiceiul semnalat, trebuie înțeles în primul rând ca forță malefică, simbol permanent demolator al echilibrului vieții, pericol pe care comunitatea țărănească îl sesiza rapid şi-l combătea prin diferite practici magice, menite să alunge duhurile rele în afara satului, în pustii.

Vom analiza, în continuare, obiceiul Cămaşa ciumei, prezentând materialul cules de noi de la una dintre cele mai credibile informatoare, COROBEA ELEONORA, în vârstă de 79 de ani, practicantă în trecut, al întregului ritual al obiceiului.

„Apăi, domnule, îi mult de când nu se mai face că io am fost cu alte muieri când lucrau cămeşa la şezătoare, că eram tânără, da' ştiam fain a toarce fuiorul de cânepă şi am văz't cu ochii mei, tăt, de la cap la coadă."

Noi ne strângeam la şezători şi lucram; alta făcea la ştrimfi (ciorapi), alta la cipcă (manşeta de la cămaşă) cosă cu mâna, alta torce, da' cămeşă aşa de pus, o făceau şapte muieri mai bătrâne, **babe**, cum le spuneam noi, că aşa trebuiau să fie, şapte.

Şi acolo vorbeam când auzeam că într-un sat vecin mor marhăle (animalele, vitele) ori găinele sau ăştia ce mai erau în bătătură, că mai rău era când se îmbolnăveau oamenii, dar şi holdele erau cu tăciuni d-ăi răi şî năgara dracului şî toate zicem că vine ciuma pe noi.

Atunci se înțelegeau muierile tăte „hai să facem cămeşa ciumei să fie în cale ca să nu mai treacă, s-o trimitem pe pustie, unde n-or bolonzi (îmbolnăvi) pe nime". Ş-apoi ne strângem ori marț sara ori sâmbătă sara, musai trebuie aşe. Şî fiecare toarce, că puneam fuior, c-atunce din aşe fel se făce pânză de cămeşă.

Punem fuior de cânepă că torceam cu fusu şi nu punem război la țesut, c-o alegem cu deştele, numai o țâră de pânzucă, din ea se făce aşa un fel de cămeşă, mai altfel, nu ca a adevărată, o țâră mai micuță şî fără modeluri pe ea. Atunce o punem pe nişte surceluri în grădină, da nu coapte (uscate), ci tăt verzi cu frunze la capuri.

Din ăla dărăb (bucată) de pânzucă, aia o croiam, o cosăm ca şî cum ai face pentru o păpuşă. Surcelul îl aduce bărbații şî-l băteau în cruce, în chip de om, şî-n t'aia noapte plecam, că făceam tăt noaptea, în mare grabă mai 'nainte de cântători că altu fel nu-i voie.

Că la şezătoare avem şî ficiori şî fete, că se băgau de vorbă; îşi ziceau de unele, de altele ş-apoi jucau, că făceu şî o țâră de joc. Cânta la fluieră unu, Ioane, de loc din Târsa, da' venit la noi.

De-a graba terminam cămeşa şî plecam cu ie, hăt în hotarul satului, al un loc de-i ziceam Măgură, că-i pământ mai 'nalt colo. Ş-apoi plecam cu ea (cămaşa – n.n.), de-a valma cu ficiorii, cu fluiera cu tăt şî mereau şî fetele că ăle bătrâne nu puteau mere, drumu era o țâră mai departe de sat.

O duceam în hotară unde ştiam că-i boală, într-un câmp unde se-mpărțeau drumurile şi-acolo împlântau (feciorii – n.n.) şî zâcem aşă:

Ciumă ce cutreieri sate
Cu moarte pă apucate,
Ciumă ce iei viețile
Şi întuneci soarele
Ț-aducem cămeşe-n dar
Să te-ntorci di la hotar.
Ie-ți ciumă cămeşa țâie
Şi du boala pă pustie!
Cămeşă o făcui eu
Cu lucru lu Dumnezău.
Descântecul țî-l spun eu
De leac să de Dumnezău,
Noi descântăm cu tărie
Să pleci d-aici pă vecie.
Du-te-n piatra munțâlor,

Confecționarea „cămeşei" în cadrul şezătorii

În copita ciutelor
Une cocoşii nu cântă
Şi glas de om nu descântă
Şi îț fă acolo casă
Şi îț pune-acolo masă!
Vântule, vântule,
Care lejeni frunzele
Şi mişti ierburi pă pământ,
Adu leacu mai curând!
Satu' rămână curat,
Şi de Domnu' luminat
De viață s-avem folos
În cuvântu' lu' Cristos!

Ş-apoi ne-ntorceam acasă, cu ficiori şi fete, ce zâceau minciuni şi strâgau şi chiuiau ca la petrecere de nuntă; aşa era, să fere boala, să nu se apropiască de noi.

Şi-acuma la oamenii noştri nu se mai face tăt obiceiul, de care-i cu casă şi nu vrea să le moară marhele face singur cămeşa ori un fel de asta şî o duce de-o

pune unde are loc în holdă şî roagă la Dumnezău s-o-ntoarnă (boala – n.n.), să nu-i moară nemica, s-o ducă pe ciumă în pustie".

În trecut „cămaşa ciumei", se practica , în liniile sale esențiale, în mai toate satele din zonele etnofolclorice hunedorene. Variațiile aparțin mai mult detaliilor. Ritualul tip se prezintă astfel: În cazul unor epidemii constatate în satele vecine sau ca situație de preîntâmpinare, se luau măsuri de către comunitate în combaterea acestora.

Se adunau **nouă femei bătrâne** la apusul soarelui în cadrul unei şezători şi acestea după ce spuneau rugăciunea de început a lucrului se apucau să toarcă, să depene, să urzească, să țese, să croiască şi să coasă o cămaşă din cânepă. După ce-au terminat-o, în cursul aceleaşi nopți, iau cămaşa şi înconjoară cu ea **şapte hotare**, apoi o lasă la **„vamă",** în hotarul satului, crezându-se că prin acest procedeu ciuma va fi împiedicată să intre în sat.

Față de acest ritual tip, obiceiul cercetat de noi prezintă câteva particularități demne de semnalat.

Cămaşa se confecționa aici de către **şapte femei**, în alte sate cum sunt Chitid, Bobaia, Luncani, Ursici, Cioclovina, Alun, Prihodişte şi Târsa de pe Valea şi Platoul Luncanilor ritualul prevedea nouă femei **văduve** şi **însoțeau** cămaşa pe drumul spre hotar şi descântau la locul ales tot de ele.

Timpul confecționării era în cadrul şezătorii numai **marți** sau **sâmbătă**, zilele în care de regulă nu se lucra seara, afectându-se o singură noapte, de la ceasul când se terminau treburile în gospodărie şi până la cântatul cocoşilor, la miezul nopții, oră la care cămaşa trebuia să fie pusă, deja, în hotar.

Pânza necesară confecționării cămăşii se făcea la războiul de țesut şi mai rar se țesea în deşte şi în jepe. (beţişoare flexibile), o tehnică mai complicată care necesită mai mult ajutor din partea celor care nu erau numite în grupul celor nouă văduve alese pentru ritualul confecționării.

Lemnul pe care se punea cămaşa era pregătit numai de bărbații în vârstă, căsătoriți, şi nu de feciori, dintr-o hultoaie (pom altoit), cel mai tânăr din grădina gazdei unde avea loc şezătoarea, lemn căruia i se lega un braț în formă de cruce, simbolizând jertfa supremă a lui Isus, pentru că, aşa cum spunea descântecul: „Satu' rămână curat/ şi de Domnu' luminat/ De viață s-avem folos/ În cuvântul lui Cristos/."

Vârfurile crucii aveau frunze ce simbolizau triumful vieții în fața ciumei. Întrebat de ce se lăsau frunze pe vârfurile crucii, un informator **Gruiescu Iovița** (70 de ani) şi el participant la obicei, ne-a răspuns „că ce-i verde nu piere ... Aşa se face numa' la noi", ceea ce dovedeşte că anumite elemente de recuzită au rămas neschimbate în satul Boşorod de foarte mult timp. Apoi cămaşa ciumei era purtată până la hotar de aceşti bărbați căsătoriți care o înfigeau în locul stabilit, lucru care în alte sate era făcut de feciori.

Ceremonialul alaiului de petrecere a cămăşii pe drumul la hotar era animat de fluiere, dobe (tobe) şi de toace de lemn în care se băteau puternic, însoțite de strigăte scoase mai mult de bărbați.

Scopul acestor manifestări era oarecum, de prevenire a ciumei „să steie acolo, unde-a rămas" (inf. **Grecu Mariuța**), adică să o sperie, să nu înainteze înspre vatra satului.

Un alt informator, **Toma Vişa**, zis şi Povestaşul ne spune că „să zâcea din fluieră şi dobă, să zâceau minciuni şi alte ca să nu le fie urât", mai precis să se încurajeze unul pe altul şi să intimideze ciuma.

O altă caracteristică a obiceiului care nu se mai întâlneşte în alte sate din Platoul Luncanilor este prezența focurilor în timpul descântecului cămeşei.

Ritualurile focului sunt prezente într-o multitudine de obiceiuri şi datini populare româneşti.

Focurile rituale aveau în ceremonialurile populare un **scop de purificare** destinate de a arde şi nimici toate influențele nefaste, închipuite fie într-o formă întrupată, **vrăjitoare, demoni, monştri,** fie sub formă impersonală, un fel de fluid ce se întinde sau ca o **alterare a aerului**.

Este clar că focurile aprinse aveau, în obiceiul prezentat de noi aceleaşi scopuri, interesant fiind şi numărul lor.

Tot moşul, **Toma Vişa**, ne spune că „făceam multe focuri la cămeşă ... de la **trei, şapte** ori **nouă** cum credeam că-i tare ciuma ... de câte de hăl rele a făcut." De aici concluzia că numărul focurilor era direct proporțional cu întinderea calamității ciumei şi era foarte important în economia magică a obiceiului.

Interesantă ni se pare şi **prepararea hranei ciumei** care se aşează la baza „lemnului" pe care stă cămaşa. „Aducem de acasă în bliduri oarecare mâncare şi bucături de pită să-i dăm ciumei să nu mai vie cătă noi" spune **Gruiescu Susana** (67 de ani). „Puneam oase de-le mari de nu mai mâncă câni ... ce găsam prin bătătură, un darab (bucată) de pită d-aia veche, şi punem s-aibă (ciuma – n.n.) când s-o-ntruna din holda nost'" ne spune în continuare.

Hrana ciumei, adusă de săteni, nu era altceva decât o ofrandă adusă ciumei pentru a o îmbuna şi a răscumpăra locul calamitat.

Această pendulare între **ritualul de alungare** şi cel de **răscumpărare** ne face să credem că există în concepția țăranului reminiscențe păgâne, ceva între **sacru** şi **profan**, cum numeşte Mircea Eliade aceste modalități existențiale asumate de către om de-a lungul istoriei.

În timpurile noastre obiceiul şi-a pierdut consistența şi se practică mai rar în scenariul arătat. El se manifestă într-o formă simplificată, de cele mai multe ori individuală. Astfel, unele femei sacrifică o găină neagră şi o pune în gardul ce desparte gospodăria de locul dinspre care presupune că a venit „ciuma", cu scopul de o alunga, având credința că astfel va feri întreaga gospodărie de forțele malefice.

Lista informatorilor:

1. PERȚA OPRIȚA – 87 de ani Boşorod
2. VIŞA SAVETA – 85 de ani Boşorod
3. VIŞA TOMA zis POVESTAŞU 73 de ani Boşorod
4. GRECU MĂRIUȚA – 78 de ani Tărsa

Punerea cămeşei pe „surcel", în vederea plecării cu alaiul la locul ales din „hotară"

5. COROBEA ELEONORA – 72 de ani Boşorod
6. PERȚA MĂRIOARA – 65 de ani Bobaia
7. GRECU SUSANA – 62 de ani Boşorod
8. GRUIESCU SÎNZIANA – 69 de ani Ursici
9. MURĂRESCU MARIA – 66 de ani Chitid

Lista participanților la obicei
(25 Iulie 2000 – Boşorod)

A. Au confecționat cămaşa:
1. Török Liliana – tors
2. Borza maria – tors
3. Gruescu Andrea – dat pe răschitor
4. Gruescu Sânziana – urzit
5. Toantă Maria – năvădit
6. Murărescu Maria – năvădit
7. Corobea Eleonora – țesut
8. Muntean Susana – croit
9. Şerbănescu Smaranda – cusut.

B. Au confecționat „lemnul" (crucea) pentru cămaşă:
1. Gruescu Ioviță
2. Toantă Ioviță
3. Şerbănescu Gruia
4. Stoicoi Gruia

C. Au fost gazdele şezătorii:
1. Badea Ioan – tatăl
2. Badea Dorel – fiu necăsătorit
3. Badea Petru – fiu necăsătorit

D. Au participat în alaiul spre hotar:
Stoicoi Alina
Şerbănescu Andrada
Mariana Alexandra
Marian Nicoleta
Otea Amalia
Bruzan Cosmin

Grecu Alexandru
Cacuci Claudiu
Mazăre Cristian
Corobea Emanuela
Torok Loredana
Stoicoi Alin
Otea Severus
Gruiescu Adina

Notă:

Fotografiile ce însoțesc materialul prezentat au fost făcute în 25 iulie 2000 cu ocazia practicării obiceiului „Cămaşa ciumei" în satul Boşorod şi aparțin autorului.

Bibliografie selectivă:

Mircea Eliade – **Tratat de istorie a religiilor**, Buc. 1992, Ed. Humanitas

Mircea Eliade – **Aspecte ale mitului**, Buc. 1978, Ed. Univers

Romulus Vulcănescu – **Mitologie română**, Buc. 1985

XXX – **Mitologia populară românească**, Buc. Ed. Minerva, vol. 1, 1986, vol. 2. 1988

Gh. Pavelescu – **Magia la români**, Buc. 1998, Ed. Minerva

Mihai Pop – **Obiceiuri tradiționale româneşti**, Buc. 1976

Monica Budiş – **Macrocosmosul gospodăresc**, Buc. 1998, Ed. Paideia

Dumitru Pop – **Obiceiuri agrare în tradiția populară românească**, Cluj-Napoca, 1989, Ed. Dacia

Valeriu Butură – **Străvechi mărturii de civilizație românească**, Buc. 1979

Ivan Evseev – **Simboluri folclorice**, Timişoara, 1987, Ed. Facla

Virgil Vasilescu – **Simboluri patrimoniale,** Buc. 1998, Ed. Europa Nova

O VARIANTĂ A OBICEIULUI FUNERAR AL BRADULUI
(Satul Crişan, comuna Ribiţa)

Cercetările noastre privitoare la tema în discuţie au pornit în anul 1987 şi s-au prelungit până în 1993, la început cuprinzând mai multe sate din comuna RIBIŢA - Dumbrava de Sus, Uibăreşti, Ribicioara şi apoi în mod special Crişan.

Am cules mai multe elemente, majoritatea disparate, căutând prin reconstituire să obţinem o relativă formă generală a ceremonialului.

În urma aprofundării materialului şi a prezenţei noastre prin observaţie directă am ajuns la concluzia că obiceiul bradului prezintă în satul Crişan aspecte inedite care îl deosebeşte de practica curentă existentă în arealul folcloric hunedorean.

Astfel în satele cercetate, cu preponderenţă Crişan, ceremonialul bradului se face şi la morţii căsătoriţi indiferent de vârstă şi sex; bradul se identifică aici cu soţul sau soţia moartă.

Întrebând-o pe Sava Maria, din Dumbrava

de Sus de ce “se pune” bradul şi la morţii căsătoriţi răspunsul a fost că “noi facem pentru morţii care au prunci, băieţi şi fete, pentru ăi ce-şi buni şi cu frică de Dumnezeu”. Mai mult Lazăr Viorica, din satul Crişan spune că “acolo sus, oamenii ăşti or trăi altcumva, bine, păziţi de Domnu’, că bradu’ îi duce”.

Este vorba de o categorie de indivizi ai colectivităţii săteşti ai căror viaţă a fost etalon etico-moral de existenţă şi a căror moarte era mult regretată de către majoritate.

Întregul ritual din zona în discuţie păstrează acelaşi “tipic”: anunţarea morţii, aducerea bradului din pădure de către: “Mulţi voinici din sat / Cu părul lăsat / Cu capul plecat, / Cu securi la brâu / Cu colaci de grâu/, întâmpinarea bradului de grupul de femei care vor cânta lângă brad cântecul ceremonial, împodobirea bradului în ritmul bocetului moartei urmat apoi de ritualul propriu-zis al înmormântării.

În ceea ce priveşte împodobirea bradului există mici deosebiri de “recuzită” . Astfel la Uibăreşti bradul este împodobit cu “primuri”, panglici viu colorate din material ţesut sau hârtie colorată în care predomină albul, albastru şi roşu, iar la Crişan şi Dumbrava de Sus şi cu diferite piese din costumul popular al defunctului ca “mortul să fie frumos când o ajunge acolo” (Lup Mărioara - Crişan).

Practica aceasta pare a fi mai recentă, după 1950; până atunci morţii erau îmbrăcaţi pentru drumul “în tărâmul celălalt” în costumele populare, ceea ce dovedeşte anumite mutaţii în mentalitatea tradiţională a colectivităţii.

“Pe vremea mea, spune Ancheş Sofia, din Dumbrava de Sus, ne îmbrăcam aşa cum ne ştiam din bătrâni ... aveam cămeşă din pânză de cânepă albă cu ciupag cusut cu aţă roşie iară zădiile (faţă-spate, n.n.)

erau cu dungi faine tăt roşii şi pieptăraşu era fain din piele de mieluț alb cu multe flori negre ... iar în picioare opinci din pele de porc ... ăi mai săraci din cociuc (cauciuc - n.n.)".

"Când mureau muierile aşa le puneam în copârşău (îmbrăcate în haine populare - n.n.), da' acuma Dumnezău a schimbat lumea, oamenii s-or domnit... au haine de-acuma" (**Mateş Saveta** -Dumbrava de Sus).

Elementele de ceremonial au o vechime apreciabilă, cu prevederi stricte care se păstrează nealterate, cu texte rituale ce ne trimit în ceremonie, la o mitologie proprie comunității studiate.

Textele ceremoniale de brad scot în evidență identificarea bradului cu "pom al vieții", al "trecerii dincolo", pomul însoțindu-l pe om de-a lungul întregii sale existențe.

"Noi muierile plângem morții aşa cum îl aflarăm din vechime de la "babele" noastre că io ştiu de la nană Aurelie şi multe morți (înmormântări - n.n.) văzui io", ne spune Roşca Letiția din Uibăreşti.

Dar să remarcăm etapele desfăşurării obiceiului aşa cum l-am consemnat în 1987 la moartea Anei Tănase (a lu' Mihai) în satul Crişan.

Ceremonia propriu-zisă începe odată cu aducerea bradului din pădure. Un grup de femei aşteaptă la hotarul satului bărbații, în număr de 5-7, care aduc bradul tăiat. Ei cântă melodia de "**aducere**".

Mulți voinici din sat
Cu părul lăsat,
Cu capul plecat,
Cu rouă pe față,
Cu securi la brâu,
Cu colaci de grâu

Din sat or plecat
Şi au tăt or îmblat
Din vărsat de zori
Pân-la cântători.
Şi au tăt îmblat
Văile cu fagi
Şi munți cu brazi
Până ce-au găsit
Bradul cel vestit
Pentru Ana lui Mihai
Dumnezeu s-o-mburde-n rai.

Bărbații aduc bradul în "'ocolul" (curtea) mortului, unde îl curăță "cloambele" (ramurile) la bază pentru a putea fi înfipt la capul mormântului.

În acest timp, în casă, femeile cântă "**bocetul moartei**".

Când era să fie vară,
Într-o zi de către sară,
S-a dus Ana lu' Tănasă
S-aducă pământ din coastă,
Dar ceasul rău o venit
Şi hatul s-o huluit
Pe Anuța lu' Tănasă
Şi i-o rupt bietele oasă.
O văzut un copilaş
Frumuşăl şi drăgălaş
Că hatul se huluisă
Pe Anuța o zdrobisă.
O strigat cât o putut
Şi vecini or auzit,
Or sărit cu mic cu mare
Cu sape şi cu topoară.
Şi în casa ei or dus-o.

Şi pe lipideu or pus-o;
Lipideu mândru-npănat
Şi fain îmbrăcat.
Nu ți-e ție dragă, jele
De tinerețele tăle
Şi de cei copii ai tăi
Că-s lăsați tăt singurei.
Că atâta ți-a plăcut
De casa ce ai avut,
C-ai plătit maistor în sat
Să-şi facă casă de brad.
Dară casa-i cu păreți
Până lumea nu mai ieşi
În adâncuri de pământ
Nu te-adie nici un vânt.

Textul este adaptat de bocitoare conform întâmplării tragice a celei moarte, însă melodia bocetului este aceeaşi în fiecare localitate investigată.

După ce bărbații au curățit bradul, îl reazămă de ulucul streşinii casei pentru a fi împodobit. Lucrarea revine femeilor care "'împistrițează" (împodobesc) crengile cu "primuri" viu colorate. La ritualul asistat bradul a fost împodobit cu panglici şi cu piese din costumul popular aparținând moartei (batic, cămăşi etc) care ulterior vor fi date copiilor ei spre păstrare. În acest răstimp femeile cântă „**de dar**":

Cişcăneu rotat
Vigam înflorat,
Cămăşi la copii,
Tu mamă să vii
Să-i vezi pe ei
Cum îs singurei
Ca doi porumbei

De frunză de anglicei.

Apoi femeile pun în fața bradului o cantă (urcior) cu "apă curată", un colac, iar lângă el mere în care sunt înfipte crenguțe de brad. Mai târziu o femeie din grup, cea mai în vârstă, le va împărți tinerilor, băieți şi fete, când vor porni cu bradul împodobit la locul înmormântării.

Pe drum, femeile cântă "**bocetul de plecare**" ce se derulează până în apropiere de cimitir:

Rămâi casă sănătoasă
Că măicuța mea mă lasă,
Cântați-vă voi pereți
Că de maica rămâneți,
Cântă-te casă şi masă
Că măicuța mea te lasă,
Cântă-te şi tu ocol
Că de maica rămâi gol.
Măicuță şi gospodină
Nu-ți lăsa casa streină,
Pe noi toți cu multă milă
Singuri în a ta grădină.
Strigă moartea la fereastră,
Ieşi măicuță tu din casă !
-Stai moarte nu mă grăbi
Că nu mă pot despărți!
Moarte, moarte ce făcuşi
De ce mă luaşi de la prunci,
Că rămân ei singurei
Ca doi pui de porumbei!

La intrarea pe poarta cimitirului femeile încep să cânte o melodie ritualică, numită "**bradul de mort**":

Bradule, brăduț (u)
Cin' te-a poroncit (u)
De te-ai coborît

De la loc petros,
La loc mlăştinos
De la loc de piatră
Aicea la apă?
-Că venii la Ana,
Dalbă sânzâiana,
Cea care-a murit
Şi s-a prăpădit;
Pe mine m-aflară
Fain mă curățară,
Cetena mi-o luară
Să mă-nflorească
De mândră crăiasă
Cu flori de izlaz,
Plâns şi năcaz.
Şi pe min-m-or pus
Cu cetina-n sus
Să-i fiu pom de-ajuns
Tot cu păsărele
Ciripind a jele
Şi cloambe lăsate
A jele de moarte.

Apoi bradul se înfige la căpătâiul mortului lângă stâlpul funerar (în trecut) sau crucea creştină (actualmente).

În cadrul variantei semnalate, mai există un fapt neîntâlnit de noi în alte locuri.

Astfel, în satele Crişan şi Dumbrava de Sus, după ceremonia de înmormântare, rudele apropiatei defunctei (lui) vor planta un pom (de regulă fructifer) în grădină, în memoria trecerii acesteia(uia) în nefiintă. (Inf. **Tripa Doina** - Crişan şi **Mateş Rusalina** - Dumbrava de Sus)

În această ipostază, pomul completează cadrul necesar efectuării actului de *"trecere"* aşa cum îl consi-

derâ credința populară: viața este *"neterminată",* iar individul uman este păstrătorul matricei unei existențe cosmice a unui *"tărâm de tinerețe fără bătrânețe şi viață fără de moarte".*

Există însă multe incertitudini în ceea ce priveşte baza credinței cu privire la "trecere". Pentru că toate ritualurile originale sunt *"prelungiri"* şi *"completări"* ale mitului cosmogonic.

Totuşi nu ne este greu să ne imaginăm că *"timpul cosmic"* a diversificat în colectivitate stiluri şi maniere proprii de reflectare a triadei - *naştere - viață - moarte.*

Astfel spațiul vegetal este receptat ca un izvor nesecat de viață, natura-viață şi fertilitatea fiind sanctificată, ceea ce a dus la constituirea unui adevărat *"obicei al pământului".*

În acest sens, varianta bradului din satul Crişan va continua să succinte un interes deosebit pentru orice etnograf, fiind loc pentru depistarea altor şi altor semnificații.

Informatori:

CRIŞAN

1. Bârna Rodica - 47 ani
2. David Marioara - 45 ani
3. Lazăr Viorica - 69 ani
4. Lup Mărioara - 46 ani
5. Meada Cornelia - 44 ani
6. Niță Ileana - 49 ani
7. Rus Maria - 39 ani
8. Toma Adriana - 27 ani
9. Toma Marioara - 46 ani
10. Trifa Rodica - 48ani
11. Tripa Doina - 49 ani
12. Tulea Ileana - 43 ani

DUMBRAVA DE SUS

13. Ancheş Sofia - 66 ani
14. Dima Corina - 70 ani
15. Mateş Rusalina - 64 ani
16. Mateş Saveta - 61 ani
17. Savu Maria - 67 ani

UIBĂREŞTI

18. Mateiu Aurelia - 75 ani
19. Pavel Elisabeta - 80 ani
20. Roşca Letiția - 64 ani
21. Roşca Sanvina - 78 ani
22. Uibariu Aurelia - 65 ani

Bibliografie:

1. Paul Petrescu - **Pomul vieții în arta populară din România**, Bucureşti, 1961
2. Mircea Eliade - **Tratat de istoria religiilor**, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992
3. Simion Florea Marian - **Înmormântarea la români**, Ed. "Grai şi suflet", Cultura Națională, Bucureşti, 1995
4. Ovidiu Bârlea - **Folclorul românesc**, I., Bucureşti, Editura Minerva, 1981
5. Petru Ursache - **Eseuri etnologice**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1986
6. Lucia Apolzan - **Portul popular şi industria casnică textilă în munții Apuseni**, Ed. I.S.R., Bucureşti, 1944
7. Ovidiu Bârlea - **Cântece rituale funebre din Ținutul Pădurenilor (Hunedoara)**, AMET (1968-1970), Cluj, 1971
8. XXX – **Mitologia populară românească** – Bucureşti, Editura Minerva (vol.I. 1986, vol.II. 1988)
9. Mihai Coman - **Mitos şi epos** – Bucureşti 1985, Editura Cartea Românească

SCAUNUL DE JUDECATĂ – CÂTEVA ASPECTE DE ANTROPOLOGIE JURIDICĂ

IPOSTAZA ÎNTÂI

Mă aflu în curtea bisericii din Curechiu, sat tipic din Țara Zarandului. E aproape de amiază iar soarele blând de septembrie mângâie frunzele de aramă a impunătorului nuc din latura din spre deal a bisericii.

Bătrânul, cu nelipsita bâtă de alun lângă el, stă aşezat pe scaunul de lemn , o grindă zdravănă de stejar lungă de vreo trei metri, fasonată din bardă, plină de crăpături, asupra căreia timpul şi-a pus amprenta.

Se uită la mine oarecum sfios, dar în acelaşi timp cu nedisimulată curiozitate. Îi dau bineț̦e şi intrăm în vorbă. Aflu că se numeşte **Aron Fodor** şi că are 81 de ani. Din vorbă în vorbă ajungem şi la scaunul judecăț̦ii. Moş Aron are o memorie etnologică remarcabilă; cu sfătoşenia ț̦ărănească proprie moț̦ilor din acest ț̦inut, ştie o mulț̦ime de „lucruri" legate de comunitatea satului.

„….Păi, domnule, cu judecata aşe era : mai demult, că povestea bunu', oamenii mai aveau oarece pricini. Unde mereau ?…doară nu în pustie…la satul nost veneau la judecată de bătrâni. Al mai bătrăn îi ziceau jude, că făcea judecată bună şi direaptă .Că vezi dumitale nu-i pădure fără uscătură….. că te uiț̦i la nucu' ăst, că-i nalt şi fain, da cloambe uscate tăt are. Aşe îi şî omul, că-i dat de la Dumnăzău cu bune şî răle … judecata se face aicea la beserică,'naintea Sfintelor Paşti… spunea bunu' că se strângea tăt satul când să judeca….te uiț̦i la goruni (scaunul de judecată n.n) acu îs copț̦i…da'nainte se

duceau sara 3-4 flăcăi cu boi în pădure de alegeau goruni, ăi mai faini, îi tăiau şi-i cărau cu boii….aice la biserică de făceai scaune noi…..şi pă hălea vechi le ardeau să meară rău pă pustie şi să se facă judecată bună……că aşe zâcea judele… Tăt în Paşti…..să făcea multă împăciuire…. Zâcea bunu', că când era mai răsărit, la opăce ani,…o fost la judecată unu….nu-i mai ştiu de nume…o intrat cu marhăle într-o holdă de-o prăpădit-o şi ăl păgubit n-o scos nemica….. Atuncea s-o hotărât să-i de ăluia, …..păgubitului, două care de cucuruz…. Şi aşe o fost de s-or împăcat şi o fost pace. Păi , era şi lege la domni…..da cheltuiei la bani de numai şî tăt nu era direpț….mai direpț făceam noi la sat.

De când nu-i mai judecată la sat? Ce să zâc….am optzeci şi unu ……da eu n-am apucat aice la noi….zâceau alți…ca bunu', odihnească-i Dumnăzău…. Pe atuncea era altcumna, cu frică de Dumnăzău nu ca acuma …..vezi tineretu'…nemica nu-i de capul lor….că şî oraşu' o fi cum o fi…da' i-o bolonzât de cap…"

(Din înregistrarea noastră pe bandă magnetică – septembrie 2003 , la Curechiu.)

IPOSTAZA A DOUA

Ca să ajungi la Almaşu Mic de Munte nu-i tocmai uşor. Dacă până la Balşa, centrul de comună, drumul este oarecum asfaltat, mai departe te întâmpină numai gropi şi „fogaşe" (şanțuri spălate de ape). Dar treci uşor peste disconfort: te întâmpină un peisaj mirific, parcă din lumea dintâi, unde frumusețea este neatinsă. Satul este o stampă veche, zugrăvită de un iscusit pictor cu har adevărat de la Dumnezeu, care a scos la iveală legăturile ascunse ale lucrurilor strămoşilor. Mă interesează în mod

Biserica din Curechiu. În stânga imaginii, scaunul de judecată, foto: Nicu Jianu

deosebit biserica împrejmuită cu un gard muncit de vreme. Aici se află **scaunul de judecată**, acum putrezit, năpădit de iarbă şi mărăcini.

Biserica poartă numele Sfinților Arhangheli Mihail şi Gavril şi datează din secolul al XVII-lea, tipică pentru construcțiile arhitecturale din zona respectivă. Pentru că uşa bisericii era deschisă mă încumet să intru. În penumbra naosului îl întâlnesc pe părintele **Danciu Ioachim,** de 76 de ani, cu o icoană în mână, pe care o ştergea de praf. Tresare, probabil puțin obişnuit cu rarii vizitatori ai vechiului lăcaş bisericesc. Aflând scopul vizitei mele se luminează la față şi astfel reuşesc uşor să stabilesc o comunicare, adecvată cercetării.

„Puțini oameni îşi mai amintesc de scaunul judecății iar de când slujesc în acest sfânt lăcaş, nu a

avut loc nici o împărțire a dreptății așa cum se făcea cu mult timp în urmă. Din câte am studiat eu, în vechime obștea sătească era condusă de un bătrân , care judeca pricini laice de cele mai multe feluri, toate legate de interese economice, pământ, pășune şi păduri. Dar multe pricini erau cele ce se abăteau de la morala creştină, fapte necuviincioase care afectau comunitatea. Ce era de fapt? Legea veche, obiceiul pământului din moşi strămoşi, dar în primul rând oamenii aparțineau bisericii prin credință şi fapte."

Iată două mostre, în două ipostaze, de antropologie juridică, amândouă având aspecte practice, funcționale potrivit **antiqua lex – cutuma pământului** şi asimilate mai apoi de morala creştină.

În structura socială a obştilor, judecata **oamenilor bătrâni şi buni** era primordială. „Ei împărțeau fondul funciar agricol pe familii"[1] care, la 1400, referindu-ne la teritoriul actualei comune Balşa, însumau 66 de gospodării.[2]

Datorită personalității, calităților umane, experienței de viață, dar nu şi în ultimul rând a puterii economice, oamenii bătrâni şi buni se bucurau de mare respect şi încredere din partea membrilor comunităților.

În societatea feudală domnea **regula unanimității.** Ruptura acesteia era sancționată de dreptul medieval fără reticențe. Se utiliza o maximă din dreptul roman **quod omnes tangit, ab omnibus comprobari debet** – (ceea ce priveşte comunitatea trebuie respectat de toți).Astfel cine nu acționa cu majoritatea era un potențial vinovat iar **bătrânul** îl sancționa ca atare.

De aceea Aron Fodor vorbeşte despre jude cu respect, că făcea judecată bună şi dreaptă, deci valoarea

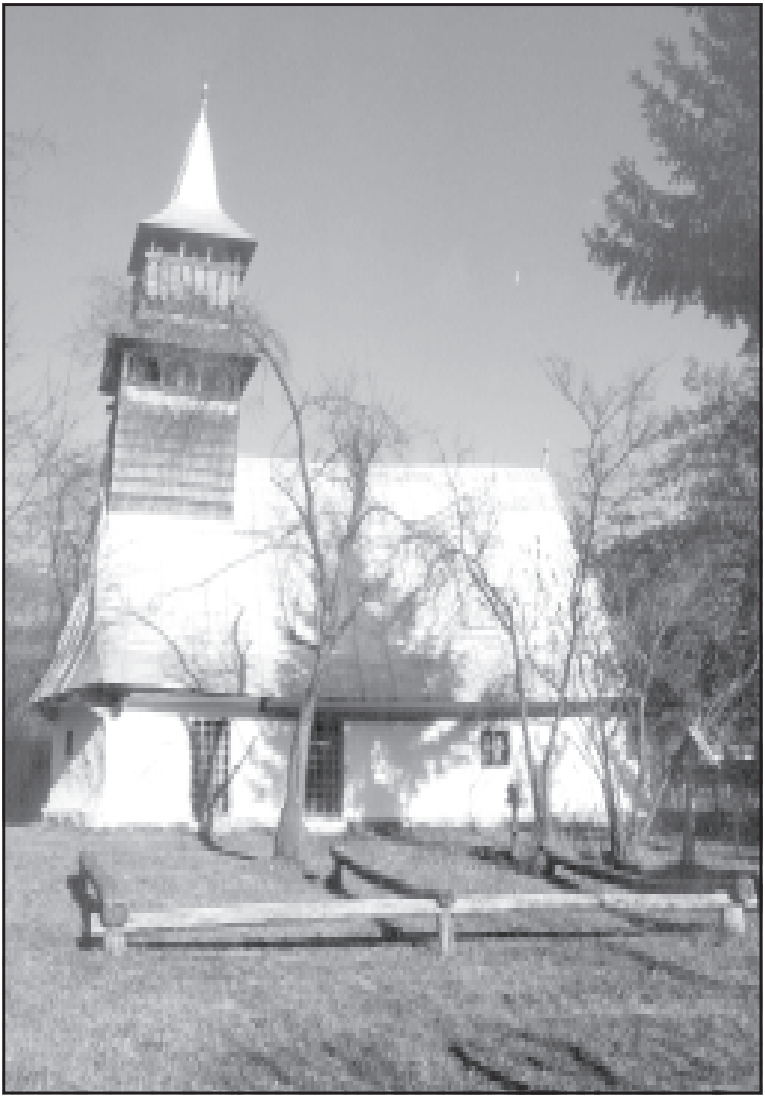

Scaunul de judecată din curtea Bisericii
Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavril
din satul Almaşul Mic de Munte,
foto: Nicolae Jianu

sentinței nu putea fi pusă la îndoială.

Jacques Le Goff arată că individul aparținea în societatea feudală familiei. Familia extinsă aparținea în mod patriarhal unei proprietăți colective, supusă ca responsabilitate şi acțiune acesteia[3].Astfel comunitatea avea anumite moduri de comportament reglate de o sumă de norme juridice, acceptate necondiționat, care mediau cauze ce erau până la sfârşit, rezolvate potrivit legii vechi cutumiare.

Sancțiunile existente erau deci în conformitate cu uzanțele, pentru ca individul să obțină aprobarea şi să evite dezaprobarea semenilor săi.[4].

Pentru că satul a fost mult timp forma firească de organizare a strămoşilor noştri[5] **jus valachicum** a dăinuit în paralel cu normele judiciare oficiale, fiind recunoscută mai târziu ca primă înfățişare a cauzei naturale."[6].

Un alt aspect ar fi şi acela religios. Biserica, potrivit cu idealul creştinismului, era chemată să țină cumpăna între săraci şi bogați, țărani şi feudali ba chiar să îndrepte balanța în folosul celor slabi, sprijinindu-i pe săraci să facă să domnească armonia socială, căreia-i şi dăduse binecuvântarea sa încă de mai înainte, sub forma acestei **tripartite** a societății[7].

De aceea sediul judecății, scaunul, trebuia să fie într-o incintă sacră sau aproape de ea. La fel biserica, şi-a creat propriul cod moral – **Decalogul** - care pe lângă importanța sa ca dogmă religioasă, funcționa în comunitate (şi nu numai) ca percept juridic.

Scaunul de judecată nu poate fi privit numai prin prisma categoriilor juridice, ci mai mult prin câmpul vast al jurisprudenței şi tradiției orale.

În memoria etnologică a lui Aron Fodor, narată ca amintire, îți are loc victoria binelui asupra răului, astfel ca echilibrul vieții să nu fie stricat, pentru că, spune el, **o fost pace**.

Iar despăgubirea, despre care vorbeşte subiectul nostru, două **cară de cucuruz** apare ca o compensație firească față de cel prejudiciat.

Această **procedură** de asigurare prin compensație, larg răspândită în comunitățile tradiționale, este de fapt singura care-l satisface pe țăran, dat fiind faptul că numai o recoltă adecvată îl ajută să subziste împreună cu familia.

Dar disputele între persoane, cuprindeau şi aspecte ale **lezării morale**, a cutumei întronate ca lege. Astfel oamenii **bătrâni şi buni** care exercitau funcții juridice , precum şi preoții care slujeau în biserici constituiți în instanțe, trebuiau să-ți exercite autoritatea numai în cadrul normelor acestei cutume.

Astfel o puternică **morală** aplicată în fața întregii comunități celui găsit vinovat, echivala cu un oprobriu total, mai grav decât oricare pedeapsă aplicată.

Dacă **obiceiul cârmuieşte societatea**[8] atunci el rămâne adânc întipărit în memoria colectivă şi faptele oamenilor se pot măsura cu acelaşi etalon şi astăzi, dar în alte şi alte ipostaze.

Note:

[1] Ştefan Pascu – **Voievodatul Transilvaniei**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca 1970, p.39

[2] Idem – p.230

[3] Jacques Le Goff – **Civilizația occidentului medieval**, Editura Ştiințifică, Bucureşti , 1970, p.371

[4] A.R.Radcliffe – Brown – **Structuri şi funcţie în societatea primitivă**, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p.189

[5] Nicolae Iorga – **La „Romania"danubienne et les barbares au VI-éme siecle,** în Revue belge de philosophie et d'histoire,1, 1924, p.36

[6] Claude Riviere – **Socio- antropologia religiilor**, Editura Polirom 2000 – cap.**Naturismul** , p.29

[7] Jacques Le Goff – op. cit., p.403

[8] Idem - p.426

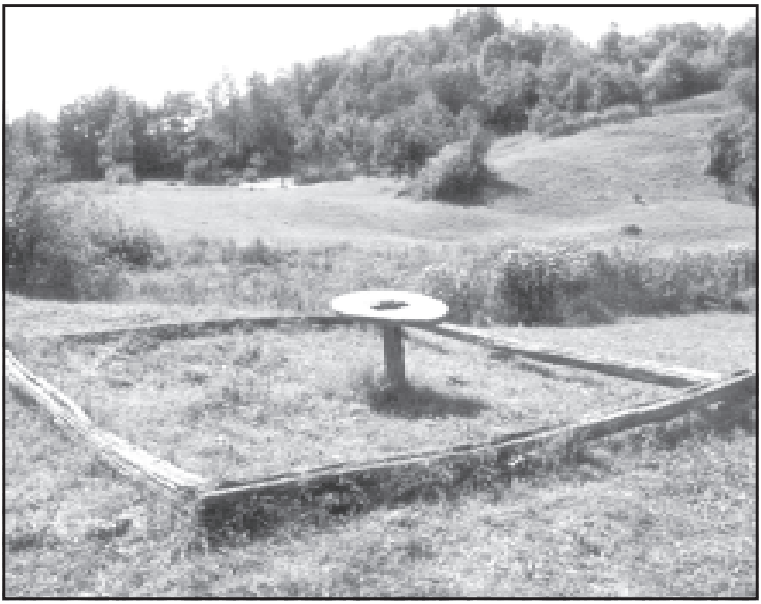

Scaunul de judecată din curtea Bisericii satului Furcşoara

STEAGUL DE PAŞTI

Motto:" Cred că nu există nimic mai minunat, mai profund, mai plin de înțelegere, mai rațional, mai uman şi mai perfect decât MÂNTUITORUL, îmi spun adesea cu dragoste geloasă că nu mai există nimeni LUI, dar nici nu are puterea să existe."

(F. Dostoievski – Scrisori din Casa Morții)

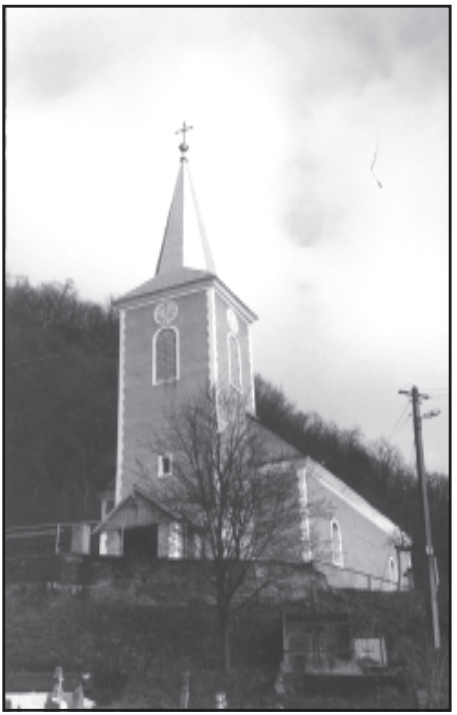

Biserica din Hondol

Prin puternicele semnificații religioase, în calendarul țăranului român, prima şi ultima săptămână ale postului pascal sunt numite Mari, bucurându-se de o importanță deosebită în cadrul practicilor cu valoare ceremonială.

„Steagul de Paşti" obicei cercetat de noi în satul Hondol, este în acest sens, un obicei ritualic încărcat de sacralitate, determinat de semnificația ÎNVIERII, deci un produs al **timpului religios**[1] cum spunea Jacques Le Goff.

Având la bază o temă creştină obiceiul la care ne referim este de fapt un libret de teatru religios apropiat de cel al Irozilor, în care simbolul reprezintă aici Învierea Mântuitorului Isus Hristos.

Obiceiul steagului, aşa cum îl vom prezenta mai jos, are o vechime care poate fi datată aproximativ în timpul stăpânirii austro-ungare, la începutul sec. al XVIII-lea, când au apărut şi dezvoltat centre de exploatare a minereurilor.

Existau în Transilvania anumite sărbători în care erau implicate breslele meşteşugarilor cu un **ceremonial propriu**[2] menit să scoată în evidență imporanța acestora în comunitatea economică a localității în anumite sărbători fiind totodată un prilej de veselie şi petrecere.

Obiceiul de care ne ocupăm are o răspândire restrânsă, în câteva sate ale comunei Certeju de Sus:Săcărâmb, Bocşa Mare, Hondol, Certej, Vărmaga; Se mai practică în fiecare an doar la Hondol şi Certej.

Steagul de Paşti se constituie în comunitate ca un eveniment deosebit, încadrându-se în manifestările ritualice creştine ale sărbătorilor pascale. Începe în Sâmbăta Patimilor, când feciorii din sat, aleşi datorită calităților morale şi fizice, confecționează o toacă mare, dintr-o scândură lată de esență tare (de cele mai multe ori stejar) pe care o instalează în curtea bisericii, pe un deluț deasupra cimitirului.

Toaca se bate toată noaptea, apoi şi în prima zi de Paşti, duminica, când se va ridica steagul în fața bisericii.

Tot în Săptămâna Patimilor, doi feciori numiți **Crai** şi **Comornic**, îți alegeau gazda unde vor pregăti steagul. În trecut această gazdă aparținea celui mai vrednic şi bogat gospodar, astăzi locul este la casa unuia din feciorii steagului.

Purtatul steagului de la gazdă spre biserică

Steagul este confecționat dintr-o pânză albă simbolizând o parte din giulgiul Mântuitorului, brodată pe margini cu motive populare, având reprezentări iconoclastice cu Isus Hristos, în centrul iar la partea de sus a bățului două ciocane minereşti, făcute din şipci de lemn traforate; mai aproape, în timpurile de azi, din metal. Ciocanele simbolizează mineritul, preponderenta muncă a localnicilor. Acest însemn laic, de breaslă, se dorea prezent în cadrul ceremonialului religios, pentru ca această meserie să fie binecuvântată şi totodată ferită de eventualele primejdii, cum sunt accidentele de muncă, inerente în mină. La această pânză se ataşa un băț lung, cam de 3-4 metri, înfăşurat în fâşii tricolore, şi împodobit cu **primuri** – panglici de diferite culori. Prezența tricolorului în steag

este mai recentă, după Marea Unire de la 1918, când devine însemn de stat; până atunci autoritățile ungare nu permiteau afişarea acestuia, doar în cazuri rare, cu dispense speciale.

Toate aceste reprezentări laice şi religioase ne fac să credem că obiceiul steagului de care ne ocupăm, este o creație locală, a unei comunități minereşti brodată etnologic pe **motivul morții/ învierii miraculoase**, dar îndrumate fenomenologic pe criterii biblice. Feciorii care poartă steagul devin astfel vestitorii învierii lui Isus, iar cei care au bătut toaca sunt străjerii, care înspăimântați au fugit în Cetatea Ierusalimului, vestind **marea minune** [3].

A doua zi de Paşti steagul este adus la biserică pentru a fi sfințit de preot, iar feciorii îl poartă prin cimitir, întâi la monumentul dedicat eroilor, apoi la mormintele rudelor şi prietenilor decedați, pentru cinstirea morților.

Asistăm acum la partea de substanță, de teatru folcloric cu subiect religios, unde **CRAIU**L şi **COMORNICUL,** feciorii steagului, dialoghează cu asistența într-un mod cu totul pitoresc.

Reproducem integral monologul craiului înregistrat pe bandă de magnetofon la petrecerea pe viu a obiceiului:

CRAIUL (Spunea la început „Tatăl nostru"): „Hristos a înviat! Onorat public, iată-ne şi în acest an că venim la Sfintele Sărbători ale Învierii Domnului nostru Isus Hristos. Iată ce înseamnă aceasta: noi tinerimea adultă din satul Hondol, ne-am adunat în seara sâmbetei Săptămânii Mari a Învierii Domnului la cimitirul ortodox din localitate să ne facem datoria. Am pus o toacă şi toată noaptea n-am dormit. Ce însemnă aceasta? Toaca este toba prin care se vesteşte că străjerii Domnului nu dorm. Tinerii sunt străjerii de la mormântul Domnului. Iar

steagul alb **este steagul păcii cu care a înviat din morți Domnul nostru Isus Hristos**, precum se poate vedea clar şi în Icoana Învierii din Săptămâna Mare a Patimilor. Încă o dată aducându-vă salutul nostru creştinesc de Hristos a înviat, vă dorim ca Sfintele sărbători ale Învierii Domnului nostru Isus Hristos să vă găsească întru mulți ani fericiți, **să aveți hambarele pline cu recolte bogate şi animale grase şi frumoase**, să trăiți cu voie bună !" (Discursul lui **ARON DĂLIE**, 26 de ani, **craiul steagului** la Sărbătoarea Învierii din anul 2003)

În calendarul țăranului român, primăvara este anotimpul regenerării vieții, un ciclu de importanță vitală pentru existența sa, un moment reprezentativ când se pregăteşte recolta viitoare. Prin cunoştințele sale tradiționale, cea mai parte izvorâte din experiență, țăranul ara şi semăna recolta primăvara, dar se temea că spiritele malefice care ar fi putut şi se abată asupra culturilor şi animalelor, distrugându-le şi lăsându-i astfel familia pradă bolilor şi înfometării.

Binecuvântarea steagului

Iată de ce pe lângă o multitudine de practici magice de combatere a maleficului, proprii de fapt comportamentului mitomagic al țăranului, sărbătorile religioase erau prilejuri deosebite când, adresând lui Dumnezeu incantații de protecție, se făceau şi urări (dorințe) de sănătate şi prosperitate. Urma un anunț public, în practica cunoscută

a dobaşului satului, făcut de **Comornic**, **al doilea fecior al steagului** un fel de ajutor (termenul fiind de origine maghiară ce s-ar traduce aproximativ – valet): „Onorat public, subsemnatul Florin Florea, mă numesc de „comornic" cu „pretenul" meu ca de „crai" vă dau de ştire că în seara de a doua zi de Paşti , noi, tineretul din satul Hondol, om organiza la căminul cultural din localitatea noast' mare horă, mare. Pe astă cale, vă aducem la cunoştinţă, că tăţi cei cu fete faine şi frumoase, de pe la casele lor să le aducă la horă, că dacă nu, vom veni noi şi vi le vom fura, precum au furat romanii pe fetele Sabinelor, ce au format ginta latină".

Cuvântarea Craiului

Pentru a întări spusele **Comornicului,** craiul steagului licitează glumeţ:

„Subsemnatul Aron Dălie, mă numesc ca de crai şi **am spese** cinci **ferii de vin** şi cinci milioane de lei. Cine vrea să îmi întoarcă **spesele** să poftească în locul meu pe scaun."

După ritualul petrecut la biserică, cei doi protagonişti ai steagului, de această dată însoţiţi de un alai de alţi feciori şi de fete, trec pe la casele gospodarilor din sat urându-le fericire şi prosperitate.

Obiceiul steagului se încheie marţi, a treia zi de Paşti, când cei doi feciori, **Craiul** şi **Comornicul**, duc băţul steagului şi toaca în clopotniţa bisericii pentru a le păstra în vederea ritualului viitor. Din informaţiile culese de la bătrânii din sat am aflat că, mai demult, steagul se

îngropa lângă un părău, într-un loc cunoscut numai de feciorii steagului, astfel că în fiecare an se confecționa un nou steag, purtat la rândul lui de alți feciori (Nelega Ioan – 82 ani, Hondol)

Îngroparea steagului, în trecut, trebuie înțeleasă ca o posibilă practică de regenerare a vieții, în baza dogmei religioase a **învierii/ reînvierii**, potrivit Vechiului Testament, pământul fiind privit în Geneză ca şi creatorul vieții[4].

În vechile practici exista credința protejării lucrurilor sacre prin interdicția de a le profana (A.R. Radcliffe – Brown) [5] „a le spurca" cum spun țăranii noştri.

Protecția lucrurilor sacre, anumite prescripții se adresau diferențiat în colectivitate [6] mai ales celor inițiați, în cazul nostru celor doi feciori ai steagului, care la rândul lor au preluat ritualul de la predecesori. Astăzi steagul se păstrează acasă la fiecare fecior, iar bățul şi toaca în turnul bisericii din sat.

Purtatul steagului prin sat se încheia cu „hora, mare horă" anunțată deja de comornic cu mare pompă. Aici se consuma „cele cinci ferii de vin" iar banii, primiți de la gospodarii care au primit steagul la casele lor, erau folosiți pentru cumpărarea de mâncare şi plata lăutarilor.

Acest **ospăț al stegarilor** cum îl numesc oamenii din sat, este propriu sărbătorilor pascale, când întreg satul se întâlnea pentru a petrece prin cântec şi joc, evenimentul, deoarece restricțiile postului erau ridicate.

Asistăm astfel la marea **trecere**, **purificatoare** pentru că în sărbători (Paşti) lumea este altfel, **mai blândă, mai frumoasă** [7]. Prin ridicarea interdicțiilor satul va intra (conform calendarului propriu) în matca lucrurilor fireşti, a treburilor cotidiene legate de muncile pământului, în **timpul profan**, alt reper al existenței țăranului român.

Note:

[1] Jacques Le Goff – ***Pentru un alt Ev Mediu***. II, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986, p.11

[2] Romulus Vulcănescu – ***Etnografia , ştiința culturii populare,*** Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1966, p.92

[3] Pr. Ioan Dragoman – ***Învierea Mântuitorului*** *,* Editura Reîntregirea, Alba –Iulia 2003, p.58

[4] Şi Dumnezeu a zis :"Pământul să producă vegetație, plante cu sămânță, pomi roditori care să aibă rod după specia lor şi care să aibă sămânța lor pe pământ. Şi aşa a fost." - **Geneaza** (întâia carte a lui Moise) Evr.6,7

[5] Apud A.R. Radcliffe-Brown – ***Structură şi funcție în societatea primitivă*** *,* cap.VII, Despre Tabu, Editura Polirom, Iaşi 2000, p.126

[6] Antoaneta Olteanu – ***Calendarele țăranului român,*** Editura Paideea, Bucureşti, 2001, p.16

[7] Ernest Bernea – ***Spațiu, timp şi cauzalitate la poporul român****,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 198.

Toaca în cadrul ritualului steagului

MEŞTERII POPULARI DIN ŢARA ZARANDULUI

Centrul Judeţean de Conservare şi Valorificare a Tradiţiei şi Creaţiei Populare a fost unul dintre partenerii de lucru în Proiectul Eugenia, proiect de cooperare interregională, Ecos-Ouverture, susţinut de Uniunea Europeană şi Fundaţia Rurală Wallona-Belgia, având ca parteneri: Regiunea Pirineii-Atlantici - Franţa, Regiunea Baranya - Ungaria, Regiunea Munţii Apuseni (judeţele Alba şi Hunedoara),în sprijinul relansării meşteşugurilor tradiţionale în Munţii Apuseni.

Una dintre cele mai importante etape „Identificarea şi inventarierea meşteşugurilor din zona pilot" a fost realizată de instituţia noastră, printr-o muncă de echipă, formată din specialişti, operator, fotograf, traducător, tehnoredactor.

Obiectivele urmărite au fost:

- Listarea meşterilor existenţi în localităţile vizate;
- Fişarea fiecărui meşter, fişă de cercetare ce cuprinde date biografice, meşteşugul, materii prime folosite, cu ce categorie de obiecte lucrează, calitatea obiectelor, capacitatea de producţie, reacţii la conceptul de schimbare, dacă doreşte să înveţe pe altcineva;
- Fotografierea diverselor obiecte;
- Fixarea tehnicilor de lucru pe casetă video;
- Listarea meşterilor cu posibilităţi intelectuale şi profesionale care pot să înveţe şi pe alţii;
- Prelucrarea materialului rezultat din cercetarea directă şi utilizarea informaţiilor pentru realizarea unei analize a zonei în discuţie ;

*Traducerea în limba franceză şi stocarea tuturor materialelor realizate pe o dischetă.

Etapa a doua privind „Determinarea necesarului de instruire", respectiv selecționarea meşterilor populari, pentru participarea la seminarii de formare profesională, a fost condusă de dl. prof. Mircea Lac, membru al Academiei Artelor Tradiționale şi cu participarea Centrului Jud. al Creației Populare, prin d-na Molodeț-Jitea Olivia.

Au fost selectați trei meşteri populari, Mateş Petru, constructor de fluiere, Tudoran Viorel, pictor de icoane şi Duşan Monica ce „împistrițează" ouă, pentru programe de perfecționare. Fiecare şi-a îmbunătățit tehnica de lucru: Monica Duşan a învățat să folosească mai bine culoarea; Mateş Petru a îmbunătățit designul fluierelor iar Tudoran Viorel şi-a perfecționat tehnica în pictura icoanelor pe sticlă.

Întocmirea unui catalog al tuturor meşterilor din zonă printr-o selecție riguroasă, organizarea unei expoziții cu vânzare în satul Obârşa la o casă tradițională a unui meşter olar; atelierul de lucru organizat în localitatea Vața cu participarea partenerilor străini, pe tema meşteşugurilor populare din Zona Zarandului au fost câteva obiective realizate şi de noi, în această etapă.

Țara Zarandului sau Țara Moților Crişeni, ținut din partea de nord al județului Hunedoara, ca zonă etnografică este situată pe Crişul Alb, limitată spre N-V de Munții Codrului, spre N-E de Masivul Bihariei cu înălțimea Găina, spre S şi S-E de lanțul Munților Zarand, ce coboară spre Valea Mureşului.

Întreaga zonă în discuție cuprinde 12 comune: TOMEŞTI, VAȚA DE JOS, BAIA DE CRIŞ, BULZEŞTII DE SUS, RIBIȚA, CRIŞCIOR, BLĂJENI,

BUCEŞ, BUCUREŞCI, VĂLIŞOARA, LUNCOIU DE JOS, BĂIȚA.

Ocupațiile principale ale locuitorilor din aceste zone sunt: agricultura, creşterea vitelor, mineritul şi meşteşugurile țărăneşti.

Nicăieri în cadrul județului nu a fost mai dură lupta omului cu natura pentru găsirea celor mai diferite surse de existență, decât în Țara Zarandului .

Lemnul fiind bogăția principală i-a transformat pe locuitori în: dulgheri, dogari, tâmplari, rotari, spătari, sculptori şi încrustători în lemn, creatori de instrumente muzicale.

Lutul, materie primă existentă în multe sate a fost folosit cu preponderență în comuna Tomeşti, satul Obârşa, de generații întregi de olari.

Fiind şi o puternică regiune minieră cu exploatări de aur şi alte metale s-a dezvoltat şi arta feroneriei (modelarea fierului laminat), în cadrul unor meşteşuguri cum sunt: fierari (covaci), potcovari, modelatori în fier.

Meşteşugul cusutului şi țesutului cu mijloace tradiționale a existat în fiecare gospodărie țărănească.

De asemenea, de o veche tradiție s-a bucurat şi meşteşugul pivăriei (dubăritului), a morăritului şi vărăritului cu ajutorul instalațiilor de tehnică țărănească.

În cadrul temei globale REVIGORAREA MEŞTEŞUGURILOR TRADIȚIONALE, cercetarea noastră s-a rezumat la prima etapă, aceea de analiză sectorială a numărului de meşteşugari care mai practică astăzi meseriile tradiționale şi a potențialului vizibil pe localități ale acestora.

Pentru aceasta, pe baza unei metodologii de cercetare specifică etnografiei, am investigat un număr de 50 de subiecți, raionați în diferite comune şi sate.

Am întocmit fişe de cercetare a meşteşugului la

38 meşteri populari care şi-au dovedit disponibilităţi în ceea ce priveşte continuarea meşteşugului şi valoarea produselor elaborate.

Prezentăm mai jos o scurtă statistică pe comune:

I. MEŞTERI ACTIVI:

1. TOMEŞTI:
- olărit(11), vârsta 65-75 ani (10), 52ani (1)
- dogărit (1), vârsta 63 ani
- stors ulei (1), vârsta 67 ani

2. VAŢA DE JOS:
- încrestături în lemn (1), vârsta 47 ani
- cusut-ţesut (1), vârsta 36 ani
- sculpturi în lemn, troiţe (1) vârsta 67 ani

3. BAIA DE CRIŞ:
- spătărit (1), vârsta 57 ani
- dogar (1), vârsta 69 ani

4. BULZEŞTII DE SUS:
- pivărit (1), vârsta 74 ani

5. RIBIŢA:
- confecţioner instrumente muzicale, fluiere (1), vârsta 49 ani
- tâmplărie (1) vârsta 58 ani
- ţesut-cusut (1) vârsta 47 ani
- încondeierea ouălor (1), vârsta 34 ani

Banciu Cornel - Dobroţ, com. Tomeşti. Dogar.

Jurca Ioan - Prăvăleni, com. Vaţa de Jos. Meşter crucer.

Vasiu Trandafir - Obârşa (Tomeşti).
Meşter olar

Marcu Gheorghe - Obârşa (Tomeşti).
Meşter olar

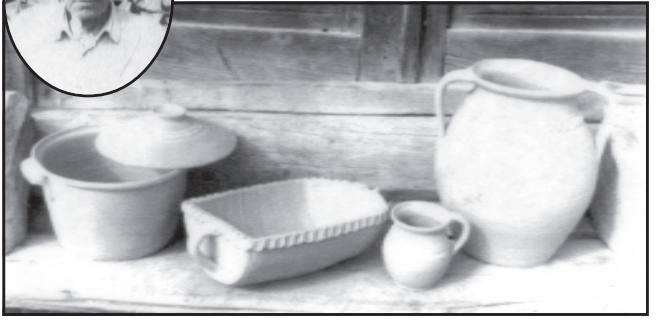

Borza Mircea - Obârşa (Tomeşti).
Meşter olar

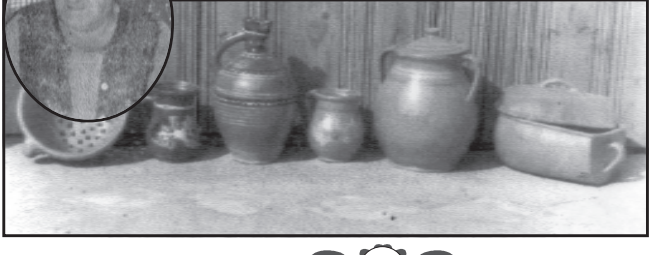

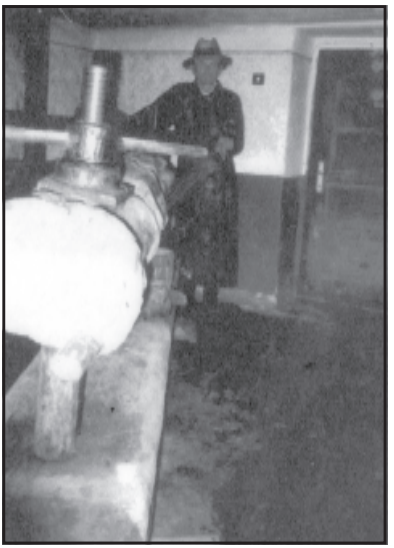

Olar Atanasie. Şteia (com. Tomeşti) Meşterşugul storsului de ulei.

6. CRIŞCIOR:
- tâmplărie (2), vârsta 37 ani şi 70 ani

7. BLĂJENI:
- constructor de cabane (1), vârsta 41 ani
- feronerie (1) ,vârsta 34 ani

8. BUCEŞ:
- țesut-cusut (1), vârsta 44 ani
- tâmplărie (1) ,vârsta 26 ani
- feronerie (1), vârsta 53 ani

9. BUCUREŞCI:
- încrustarea în lemn, pictură pe sticlă (1), vârsta 42 ani

10. VĂLIŞOARA:
- tâmplărie (1), vârsta 28 ani
- țesut-cusut (1), vârsta 64 ani

11. LUNCOIU DE JOS:
- tâmplărie (1), vârsta 28 ani

12. BĂIȚA:
- sculptură în lemn (1), vârsta 38 ani
- tâmplărie (1), vârsta 64 an
- țesut-cusut (1), vârsta 45 ani

În privința vârstei meşterilor populari se poate constata că un număr de 17 au depăşit vârsta de 60 ani, 11 se încadrează între 38-60 de ani iar 10 sunt tineri până la 38 de ani.

Aceasta dovedeşte că un număr apreciabil de meşteri (21) sunt maturi şi tineri care ar putea la rândul

lor să formeze generații noi de meşteri.

De altfel din chestionar, se vede clar (ob. 5) că mulți dintre aceştia şi-au exprimat opțiunea de a forma prin activități organizate, în cadrul instituțiilor de cultură sau în ateliere proprii, oameni calificați în diverse meserii.

II. MESERII TRADIȚIONALE

Din mulțimea de meşteşuguri tradiționale constatăm că unele se mai practică sporadic, fiind legate direct de cerințele pieței.

Astfel confecționarea de spete (satul Rişculița) este intr-un vădit declin, legată fiind de meseria țesutului care se mai face astăzi cu războaie tradiționale, de natură manufacturieră, şi ea în acelaşi declin.

Tot aşa putem spune despre meseriile de storcător de ulei (Tomeşti), pivar-dubar (Bulzeştii de Sus), morăritul rural (Merişor-Bucureşci), vărărit (Luncoiu de Sus, Buceş).

Aceste meserii şi-au pierdut căutarea datorită faptului că satul de astăzi tinde tot mai mult către confortul urban şi a produselor acestuia.

Pe de altă parte aceste meserii sunt total ecologice, nu acționează negativ asupra habitatului rural şi în domeniul alimentației (ulei, produse cerealiere) pot fi modele de referință pentru o hrănire naturistă.

Alte meserii au devenit împreună cu produsele lor piese de muzeu şi sunt pe cale de dispariție. Este vorba de cusut -țesut, care răspundea în trecut unor cerințe normale de existență, ce mergeau de la împodobirea interiorului casei până la îmbrăcămintea de lucru şi de sărbătoare ale țăranilor. Astăzi, numai în localitățile izolate se mai practică, dar şi aici contaminate de tehnici şi materiale artificiale, improprii arhetipurilor specifice meseriei.

Considerăm totuşi că în urma reconsiderării meseriilor de acest fel. în baza unui design adecvat cerințelor pieței,

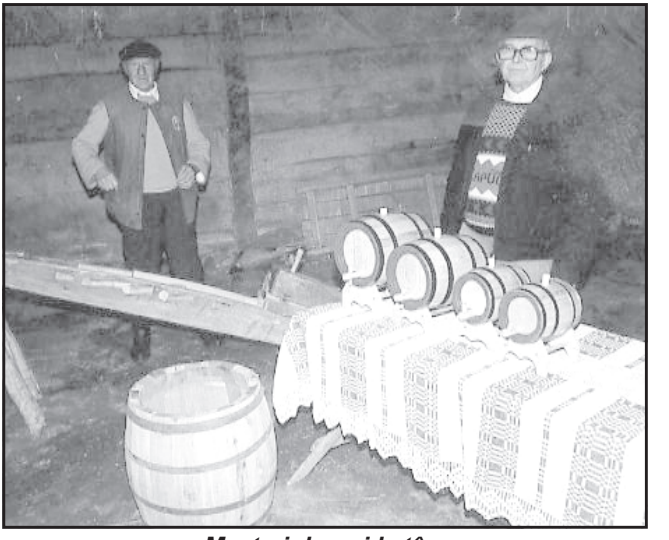

Meşteri dogari la târg

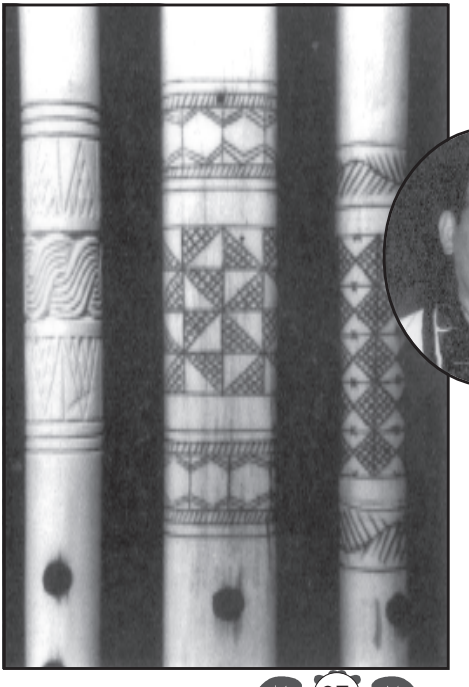

Mateş Petru.
Meşter constructor de fluiere.
Dumbrava de Sus (Ribița).

acestea pot fi un potențial serios de producere şi desfacere a unor materiale cu înalte calități artistice, utilitare.

Situându-ne în aceleaşi considerente putem menționa şi alte meserii ca: vărăritul (producerea varului nestins), feroneria cu segmente ca potcovărit, fierărit utilitar (unelte agricole),

Altfel stau problemele în privința olăritului, meserie de la începutul existenței umane, care împotriva tuturor vicisitudinilor a supraviețuit şi continuă să dea culoare întregului sat hunedorean.

În Țara Zarandului, există un centru puternic de ceramică populară, practicată mai demult de întreaga suflare a satului Obârşa, com. Tomeşti.

Astăzi satul Obârşa are 289 de locuitori care stau în 73 de case. Singura meserie existentă în sat este olăritul, practicată numai de oamenii trecuți de 50 de ani. Deşi vârsta medie a locuitorilor este de 30 de ani, tinerii, cu mici excepții, nu au îmbrățişat această meserie, cu toate că actualmente sunt 40 de tineri fără loc de muncă, sau care lucrează ocazional.

În sat mai lucrează 11 meşteri (conform fişelor) care confecționează produse utilitare şi decorative într-un stil propriu şi pe care le valorifică în târguri şi piețe.

Calitatea produselor acestora este bună, dar poate fi sporită prin dotarea cu materiale adecvate superioare (în primul rând a smalțurilor şi a combustibililor de la cuptoare) şi nu în ultimul rând a abordării unei varietăți tematice în formă şi culoare, pentru a se impune mai mult pe piața internă şi externă.

III. MESERII PREPONDERENTE

Meseriile care au la bază ca materiale lemnul sunt considerate de noi cele care au un viitor deosebit, în

sensul că zona cercetată dispune de mari cantități de lemn de toate esențele (brad, stejar, fag, carpen, frasin, salcâm, corn, tei, cireş, nuc, prun, măr şi altele).

Gama acestor meserii este largă, de la dulgherit, rotărit, dogărit, construcții de instrumente muzicale, jucării, tâmplărie la construcții de case tip vilă-cabană, amenajări exterioare în parcuri, spații de agrement etc.

Aceste meserii răspund uşor cererii celor mai pretenţioşi clienți potențiali prin realizarea rapidă şi la parametrii calitativi superiori a produselor, la prețuri foarte accesibile.

Aceste meserii numite de noi „preponderente" au meritul de a crea o piață proprie în sensul orientării în mari segmente a unor producții de serie şi unicat capabile să creeze o artă a lemnului, accesibilă tuturor cumpărătorilor.

IV. CONFRUNTĂRI PREZENTE

Din întreaga cercetare efectuată au reieşit o serie de probleme, majoritatea de importanță deosebită, legate de practica meşteşugurilor.

De la început mai toți meşterii se plâng de greutățile deosebite pe care le întâmpină în procurarea lemnului. în direcția cantității şi calității materialelor.

Deşi există o Hotărâre de Guvern prin care meşterii din Țara Zarandului, posesori ai „Carnetelor de moți" au dreptul de a cumpăra lemnul la jumătate de preț a pieței , nici unul din factorii abilitați nu respectă această hotărâre.

Dotarea unor ateliere este precară în ceea ce priveşte aparatura şi uneltele care dau randament scăzut şi în care calitatea produsului finit, întotdeauna foarte bună, este suplinită de talentul şi măiestria meşterilor.

Întinerirea forței de muncă din atelierele de profil

se face sporadic, fără o anume strategie în atragerea tineretului spre meşteşugurile tradiționale. Astfel nu există o mediatizare a acestora şi o sprijinire adecvată materială şi morală.

Este necesară punerea la punct a unei strategii pe termen scurt care să intereseze în primul rând factorii de decizie locali în organizarea chiar în cadrul şcolilor a unor modalități specifice de învățare a meseriilor de tradiție, în localitățile respective.

V. ASUPRA CONCEPTULUI DE SCHIMBARE

Comunitatea rurală se caracterizează printr-un anume conservatorism (tradiție) care uneşte existența materială cu cea spirituală.

Astfel produsul meşterului popular devine sincretic în timp şi foarte puțin susceptibil la ce se numeşte astăzi „noutate".

Cercetarea noastră a reliefat faptul că nici un meşter nu s-a arătat refractar la conceptul de înnoire a creației. Dar numai la nivel declarativ, pentru că, continuând investigația şi cerând motivații clare, puțini s-au arătat convinşi că pot face şi altfel produsele lor.

Unii subiecții au arătat că doresc să primească concepte noi, să participe la un program de formare, să învețe lucruri noi de la străini, dar având drept condiție esențială achiziționarea de utilaj performant (maşini fabricate în străinătate) şi material adecvat.

VI. ÎNCOTRO MEŞTERUL POPULAR?

Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să pornim de unde ne aflăm acum şi să stabilim unde se

doreşte să se ajungă. Cercetarea efectuată a arătat starea de fapt a meşteşugurilor populare, într-o anumită zonă. Unde se doreşte să se ajungă ? Spre o afacere profitabilă a meşterului. Ceea ce motivează un om pentru a porni sau dezvolta o afacere diferă de la individ la individ, întrucât depinde de nevoile şi de felul fiecăruia de a fi, de a gândi, de a concepe rolul şi valoarea vieții.

Mândria de a obține produse deosebite, posibilitatea de a sta pe propriile picioare, posibilitatea de a veni în contact cu potențiali clienți, câştigul, recunoaşterea pot fi câteva din motivațiile meşterului popular pentru o afacere, alături de sentimentul de mândrie de a realiza ceva plecând de la propria idee şi simțire artistică, cu mâinile sale de „aur", mâini de meşter.

Un tort pentru EUGENIA!!!
("Socăciță" Ichim Eugenia - Com. Bucureşci)

CENTRUL DE CERAMICĂ DE LA OBÂRŞA

În arealul folcloric zărăndean olăritul reprezintă un meşteşug de tradiție dintre cele mai vechi, descinzând din practicile materiale străvechi geto-dacice.

„Nimic ca ceramica nu înlesneşte a urmări prin epoci înaintările progresive ale inteligenței unei societăți, a unui popor şi măsura aplicării omului pentru lucrurilor artistice" spunea Grigore Tocilescu într-un studiu referitor la ceramica geto-dacică.

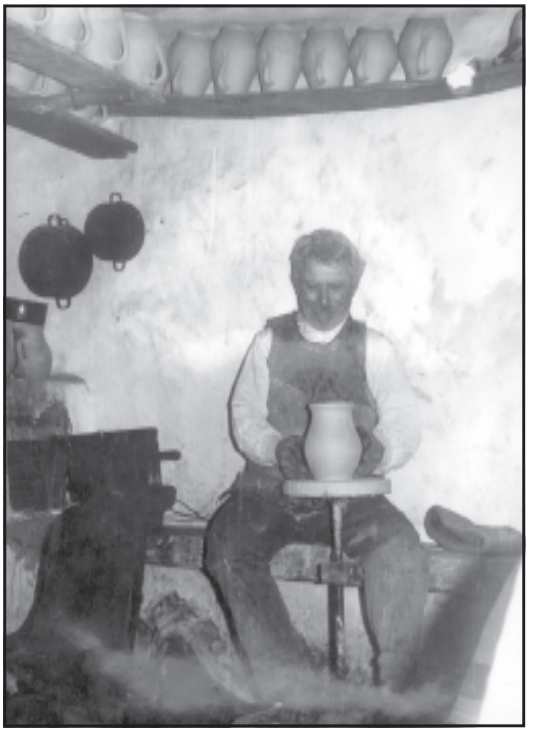

Meşterul olar Borza Vălean

Ținutul nostru, spațiu de plămădire a ființei naționale, cuprinde numeroase dovezi de perenitate şi continuitate a acestui străvechi meşteşug. Astfel arheologii au descoperit pe teritoriul județului Hunedoara o gamă bogată de obiecte ceramice aparținând vechilor daci.

Şi nu întâmplător întâlnim în contem-

poraneitate, continuarea meşteşugului pe teritoriul hunedorean. Au existat în decursul timpului numeroase localităţi în ţinutul Haţegului, a Orăştiei şi Bradului unde meşteşugul olăritului era practicat intensiv, dar care din motive economico-sociale s-a pierdut. Singurul ţinut care a rezistat tuturor frământărilor este cel din Obârşa care stăpâneşte acest meşteşug de tradiţie milenară şi în prezent.

Îndeletnicindu-se cu producerea vaselor de pământ nu numai pentru a-şi exercita o dispoziţie artistică, dar şi pentru a-şi asigura surse de venit complimentare, meşterii din Obârşa au creat necontenit, în tipic personal, o întreagă gamă de obiecte ceramice care au devenit cunoscute în întreaga ţară mai ales de specialişti. Cercetând arhiva Primăriei din Tomeşti referitoare Obârşa şi din informaţiile meşteşugarilor existenţi la ora actuală am constatat existenţa mai multor generaţii de olari începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea şi până în prezent.

Astfel au existat către 1870 (de la această dată avem informaţii) peste 50 de olari în satele Obârşa, Dobroţ şi Leaoţ.

Astăzi desfăşoară meşteşugul, constant în timp, 15 olari care au ateliere proprii şi îşi desfac produsele la diferitele târguri şi sărbători populare. Adăugând la aceştia pe alţii care activează la cooperativele meşteşugăreşti din zonă (în special Baia de Criş) numărul olarilor este mai mare.

În privinţa specificului meşteşugului este necesar să detaliem câteva aspecte care le deosebeşte tranşant de alte centre similare din ţară cum sunt cele din Maramureş, Vâlcea, Suceava, Arad, Caraş-Severin, Olt, etc.

Meşterul olar Vasiu Trandafir

Olăritul de la Obârşa are un specific propriu în contextul formei şi culorii însă tehnicile de realizare de la lut până la produsul final sunt aproape aceleaşi ca pe întreg teritoriul țării.

Nu intenționăm să insistăm prea mult asupra tehnicii de lucru, dar un scurt excurs în această direcție credem că este necesar.

Lutul, materia primă este luat de olari din "coasta satului" după practici şi experienţe străvechi, unele cunoscute şi ținute în taină de unii olari. Marc Zorin ne spunea că "lutul nu se aduce oricând în bătătură, numai când îi timpul", adică în perioadele determinate de anumiți factori (temperatură, umiditate, timp calendaristic etc.). Întrebați de ce numai atunci, Vasiu Ferician şi Nedea Petru dau un răspuns laconic: "pentru că aşa trebă..."

Pe scurt iată geneza obiectelor de ceramică: Lutul este luat din locuri apropiate de sat, săpat din diferite maluri de deal şi dus acasă unde este lăsat o vreme "să dospească", de regulă de la o săptămână până la 2-3.

După dospire, lutul este împărțit în bucăți care sunt aduse în atelier şi apoi udate, frământate cu

picioarele şi mai rar cu mâinile, operație care se efectuează de mai multe ori până ce se omogenizează pasta, ea devenind unsuroasă. Se acordă o mare importanță acestei etape deoarece de modul cum este preparat materialul ține calitatea viitoare a obiectului. Materialul brut se taie în mai multe părți, până la douăzeci, cam câte obiecte face pe moment. Aceste părți numite gogolot (ol) se pregătesc pentru a doua etapă – cea a confecționării obiectului.

Gogolotul se aşează pe roată căruia meşterul îi dă o viteză din ce în ce mai mare, în timp ce, cu mâinile muiate în apă„ modelează argila şi iată, asistăm la un adevărat miracol: mâinile transformă pasta amorfă într-o formă de o mare gingăşie. Fazele confecționării au o rapiditate extraordinară; mâinile mângâie lutul, degetele prin apăsare dau viață formelor gândite de olar, Când formarea este finalizată urmează un adevărat "control de calitate", cel mai mic grăunte dur este perceput şi eliminat, orice impuritate cât de mică extrasă cu măiestria unui chirurg din rană. Întreaga operațiune durează circa 2 minute pentru o farfurie şi până la 5 cinci minute pentru un ulcior de dimensiuni medii.

O etapă de mare importanță este cea a uscării. Vasiu Trandafir, cunoscut meşter olar, spunea că "uscatul e taină mare". Intervine aici o temperatură constanta, numai la umbră şi durează mai multe zile, timp în care olarul le supraveghează cu strictețe, controlându-le periodic. Când s-a terminat uscarea, după constatări proprii unor experiențe străvechi, urmează procesul "împistritării", adică a ornamentării vaselor în culori specifice. Predomină ocrul, roşul, albul şi brunul. Actualmente se utilizează foarte rar albastrul şi verdele, care cândva erau la mare cinste pentru olarii din Obârşa.

Borza Mircea şi Marc Nicolae ne spuneau că “se găsesc greu aceste culori”. Multe din aceste culori, olarii şi le prepară singuri, altele le găsesc în comerț, bunăoară verdele. Uneltele de împistrițare sunt confecționate de olari într-o gamă largă, potrivit tehnicilor învățate. Obiectele utilitare sunt parțial colorate cum ar fi olurile de sarmale, vasele de flori, o serie de ulcioare de apă pentru câmp.

Ultima etapă este arsul oalelor, tehnologie deosebit de importantă care ține, de la olar la olar, de o anume experiență proprie. De regulă cuptorul de ars diferă uşor de la meşter la meşter. în esență ele sunt construite din bucăți de piatră şi cărămida şi au forma unui trunchi de con cu baza mare în jos, iar pe fund are un spațiu adânc unde se pun lemnele şi se face flacăra focului. Dimensiunile cuptoarelor ajung până la 1,70 m, dar cele mai multe sunt mai mici, putând intra câteva zeci de oale. Temperatura trebuie să crească treptat, mai ales la prima ardere, temperatura nefiind mai mare de 500-550 grade. La început se porneşte focul cu lemn moale, apoi cu esențe mai tari (stejar, fag) prima ardere durând până la 10-12 ore, iar a doua în medie 6-7 ore în care ard numai vasele smălțuite. Ce obiecte confecționează olarii de la obârşa? Lui Marc Sinesie îi plac foarte mult olurile mici, iar lui Borza Vălean, unul din marii meşteri olari, decedat, îl plăcea ceramica utilitară. La Obârşa se fac o sumedenie de obiecte printre care enumerăm câteva dintre cele mai frumoase: farfurii decorative, smălțuite în interior, ulcioare de diferite forme şi dimensiuni, oluri pentru păstrat lapte şi produse din lapte, sărărițe, diferite servicii, păhare, cănițe de cafea (mai nou), farfurioare de decor şi nu în ultimul rând celebrul „urcior mincinos”, operă a meşterului Marc Zorin, piesă unică în ceramica românească.

Olăritul din Obârşa este astăzi într-un vădit declin. Constatăm cu amărăciune ca această fenomenală îndeletnicire nu este sprijinita cum se cuvine, cu toate că el constituie o mare valoare artistică. Olarii n-au posibilităţi materiale de a îşi desface produsele în tot timpul anului mai ales ca mulţi îşi fac din aceasta mijloc de existenţi materială. Singuratici şi tăcuţi el trudesc din carnea pământului iscând frumuseţi nebănuite, cunoscute în circuitele de valori naţional şi internaţional doar de specialişti în domeniu. Discutând cu mulţi dintre ei, am intuit marea lor cumpănă. "Dacă domnii cei de sus ar veni să ne vadă cum lucrăm, altfel ar fi soarta noastră" - spuneau ei, arătând care sunt greutăţile lor. "Un cuptor costă scump, domnule iar noi nu mai avem putere, cheltuim mult cu oalele, ajungem greu la piaţă şi rămânem cu puţin", afirma Marc Zorin, acest minunat meşter olar.

Se cuvine să tragem un serios semnal de alarmă pentru că mai târziu s-ar putea să vorbim despre olarii din Obârşa cu nostalgie, numai la timpul trecut şi nu este drept să se piardă aceste adevărate capodopere de artă populară.

Ceramică din Obârşa

INSPIRAȚII FOLCLORICE ÎN TAPISERIILE AURELIEI GHIAȚĂ

Cunoscută încă din antichitate, tapiseria a reprezentat o mare înflorire în timpul momentelor esențiale ale culturii universale, fiind la început apanajul aristocrației şi a fastului religios.

În spațiul românesc primele tapiserii de sorginte autohtonă le întâlnim în Muntenia dar şi în Moldova, Transilvania şi Maramureş, dispunând de piese vechi de peste 300 de ani, creația unor meşteri anonimi şi nu numai.

Aurelia Ghiață

Acestea împodobeau interiorul casei țărăneşti ca ambiant dar şi păstrate în lăzi de zestre. Multe dintre tapiserii le întâlnim la curțile voievodale începând cu secolul al XV-lea, ale lui Ştefan cel Mare, Eremia Movilă şi Vasile Lupu. Sunt binecunoscute tapiseriile, adevărate tezaure naționale, din colecția mânăstirii Putna cu subiect religios şi tehnică populară în stilul covorului de perete. În aceasta perioada înfloritoare, arta tapiseriei s-a concretizat într-o adevărată şcoală românească. Mai târziu în epoca fanariotă tapiseria este subapreciată, dar în Transilvania ca urmare a pătrunderii masive a „goblenului" în unele castele ale grofilor, a

influenţelor apusene, pătrunse în special în maniera flamandă era pentru proprietari o adevărată mândrie. Scenele de regulă mitologice, pastorale şi vânătoreşti, aveau o mare trecere împodobind interioarele şi dând un mare fast încăperilor.

Cu toate acestea interesul artiştilor plastici până la primul război mondial este sporadic, arta de şevalet rămânând statornică.

Ca urmare a aprofundării artei noastre folclorice în perioada celor două războaie mondiale în şcoli şi universităţi, apar preocupări serioase care pun în lumina valoarea autohtonă a creaţiei textile cu specificul local.

Astfel pe lângă materialele tradiţionale lâna, cânepa, inul şi bumbacul, apar şi materiale noi cum sunt: firul de aur, argint, mai nou cel de plastic, într-o policromie specifică fiecărui artist.

Primele tapiserii moderne româneşti sunt legate de nume de prestigiu ca Aurelia Gheaţă, Cecilia Cuţescu Stork, Lena Constantine , Ana Jiquidi, Ştefan Constantinescu etc.

Dar şi astăzi termenul „tapiserie" este încă confundat de o parte din public, cu acele de „tapiţerie" confuzie cu totul regretabilă, dat fiind faptul că ultimul are cu totul altă semnificaţie, dovadă a unei ignoranţe în spaţiul artei decorative.

Sintetizând arta tapiseriei putem afirma că aceasta are trei dominante:

a) Tapiseria cu scop decorativ cu un proiect pe carton, hârtie etc. executat de un artist proiectant.

b) Ca motiv individual în cadrul structurii materiei specifice.

c) Ca aşezarea lucrării într-o anume poziţie pe un perete vertical sau orizontal, dar şi în afara planului

amintit, în galerii, magazine, spații sportive etc.

Jean Cassou, celebru critic plastic, afirma că „tapiseria este o mare artă monumentală a timpului modern... actualitatea tapiseriei constă că ne face să reliefăm tendința reîntoarcerii la frescă."

Tapiseria românească se reflectă într-o multitudine de stiluri având creatori cu personalități tulburătoare. Una dintre acestea, cu activitate de pionierat, este şi marea doamnă a firului Aurelia Ghiață. Nu putem vorbi de şcoala modernă românească de tapiserie fără a cita activitatea de aproape patru decenii a artistei, ctitor în domeniu, care a transpus în operele sale neterminarea satului românesc cu o rară sensibilitate şi virtuozitate.

Nuntă din Moldova

Aurelia Ghiață s-a născut la 6 Ianuarie 1896 la Piatra Neamț. În 1921 este studentă la Şcoala de arte frumoase, anunțându-se ca un artist de excepție, dovadă că în anul IV participă la o expoziție comună care cuprindea nume deja cunoscute ca Nuți Acontz şi M.W. Arnold.

O perioadă se perfecționează în arta penelului, dar nu renunță la pasiunea dintâi, tapiseria. Tot atunci face numeroase călătorii de studiu în satele

şi târgurile din Muntenia.

În 1927 îl cunoaşte pe Dumitru Ghiaţă, pictor de excepţie, căsătorindu-se cu el. Ghiaţă îi va dezvălui universul tulburător a artei ţărăneşti, miracolul şi poezia scoarţelor olteneşti.

Joc oltenesc

Iubitor al artei populare marele pictor era un serios colecţionar având numeroase obiecte de ţesături, adevărate lăzi de zestre, majoritatea din zona Olteniei. Aurelia Ghiaţă a cercetat cu dragoste şi pioşenie scoarţele ţărăneşti descoperind o gamă cromatică în care ultramarinul alături de roşu englez, negrul şi albul scos din culoare, sunt estompate de tonuri pastelate de siena. Din tricromia alb-negru-roşu şi deseori bicromia alb-roşu specifice artei populare, artista iscă necontenit „frumuseţi noi", încercând şi reuşind să convertească „meşteşugul bătrân" prin sobrietate şi discernământ, rigoarea legilor geometrice, rafinamentul cromaticii şi geometrismul ornamentlcii. Astfel posibilităţile de combinare a culorilor şi motivelor devin infinite.

Studiind temeinic tehnica ţesăturii populare şi înţelegând specificul materialului şi a stilizării motivelor, tapiseriile artistei, departe de a fi facsimilul graficei de şevalet,

Culegătoarele de zmeură

devin adevărate „matrici stilistice" ale genului popular.

În mai toate lucrările sale, artista evidențiază universul figural-uman transfigurat prin introducerea unității țăran-țărancă, ca o pledoarie pentru virtuțile acestora (Ex.: ***Nuntă în Moldova*** - 1935, țesătură lâna 1,55x0,75; ***Joc oltenesc*** - 1935, țesătură lână 1,50x0,79). Dacă apar o serie de imagini din iconografia vechilor covoare româneşti acestea au cu totul altă semnificație; florile, cerbul, păsările, peştii au rezonanța unor tipizări heraldice convertind cosmosul spațiului țărănesc în veşnicie.

Reținem trei mari etape în creația Aureliei Ghiață:

a) Tapiseriile create între anii 1930-1935, majoritatea de puternică influență populară cu fonduri tari pline de sevă, cu armonii cromatice viguroase, într-o tehnică aproape țărănească. Ex: ***Culegătoarele de zmeură*** - 1930, țesătură lână; 10,00 x 2,00.

b) O nouă etapă de elaborare (după părerea noastră cea mai fructuoasă) între anii 1936-1941. Artista trece peste maniera creației populare totale, păstrând-o doar spiritual. Din această perioadă se poate vedea liniştea sufletească concretizată într-o cromatică senină şi calmă obținută din culori în totalitate vegetale.

Remarcăm tonusul baladesc al unor lucrări în panouri cu ciobani descendând din nemuritoarea Mioriță. Este cazul unor tapiserii cum sunt: ***Cioban cu țap*** - 1937, țesătură în lână țurcană naturală, 1,44x0,66; ***Viziune câmpenească*** - 1938, țesătură lână, 1,25x2,00; ***Pastorală*** - 1938, țesătură lână, 1,75x1,15 şi altele. În această perioadă lucrările de dimensiuni mari nu s-au păstrat sau au fost înstrăinate de artistă, cele mai multe rămânând necunoscute.

Avem, totuşi cunoştință de o lucrare la comandă, intitulată ***Domnițele*** executată pentru Expoziția internațională de la New York (1939).

Cioban cu țap

c) O etapă deosebit de fructuoasă, unde nostalgia satului românesc primează, deşi artista îl orientează opera prin noi organizări compoziționale, printr-o deschidere permanentă către afluxurile înnoitoare, mal ales în ceea ce priveşte motivistică abordată, imprimarea şi coloristica țesăturilor realizate. Astfel între 1958-1964 totul se decantează în fonduri pastelate, cu efecte de mozaic, prin înnobilarea cu fir de aur dar şi de argint. Predomină tonurile de auriu, roz, albastru titrat, vernil, monumentalizate în țărănci zvelte dar

sobre, într-o adevărată baie de flori galbene în cel mai pur stil fovist *(**Culegătoare de struguri*** - 1959, țesătura lână. 1,50x1,85; ***Țărancă cu coș de flori*** – 1959, țesătură lână, 1,15x0,62; ***Primăvara I.*** - 1959, țesătura lână, 1,02x0,58; ***Flori şi grâu*** -1963, țesătură lână cu fir de aur şi argint, 2,45x0,37).

Circumscrisă profund în filonul artei populare, Aurelia Ghiață este un exemplu fericit pentru modul exemplar cum a înțeles să valorifice în arta ei izvorul mereu proaspăt al creației noastre populare.

Dezvăluindu-ne farmecul aparte a țesăturii țărăneşti, artista a scos la suprafață frumuseți proprii universului popular, a veşniciei satului românesc, un mesaj în timp de o vitalitate care nu se pierde niciodată.

Bibliografie selectivă:

1. Barbasa Octavian -**Dicționarul artiştilor plastici români contemporani** - Editura Meridiane, Bucureşti, 1974.

2. Buşneag Olga - **Aurelia Ghiață** - Editura Meridiane, Bucureşti, 1967.

3. J.E. Lips - **Obârşia lucrurilor (O istorie a culturii omenirii)**, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1964.

4. Grozdea Mircea - **Tapiseria contemporană românească**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1982.

5. Dene Viorica -**Tapiserii flamande** - Editura Meridiane, Bucureşti, 1965.

6. Zdericiuc, B - **Arta populară în România**, Bucureşti, Editura Meridiane, 1964.

7. Marinescu Marina - **Arta populară românească - Țesături decorative**, Cluj-Napoca, 1975.

8. Francisc Nistor - **Creații şi creatori populari** (Zona Maramureş), Casa Regională a Creației Populare, Baia Mare, 1967.

PIESE PENTRU UN POSIBIL MUZEU SENTIMENTAL

(Lucrurile omului sentimental)

În contextul bulversării existenței societății noastre de azi ne confruntăm cu o vădită reîntoarcere la rosturile noastre dintâi, caracterizată, mai mult, printr-o nostalgie a obârşiilor satului românesc ca urmare a sentimentului tot mai puternic de însingurare şi înstrăinare care îl generează viața urbană.

"Nu specificul etnic şi nici geniul popular, ci autenticul şi universul, general-umanul în simplitatea lor originală este ceea ce caută şi ceea ce descoperă astăzi sufletul omului modern în creația populară tradițională" - spune reputatul prof. Dumitru Pop referindu-se la noile coordonate ale culturii populare.

Astfel arta populară a devenit de mult un florilegiu de simboluri patrimoniale, încât pentru oricare cercetător de etnografie şi folclor a devenit clară necesitatea

recuperării satului românesc prin ce-a avut şi mai are încă valoros în reprezentările de acest gen.

Vă prezentăm preocupările unui mare iubitor de artă populară, preocupat permanent de refacerea şi forma corectă a obiectului popular, de respect faţă de valorile culturale tradiţionale, conştient fiind că acestea ne aparţin atât nouă, cât şi generaţiilor viitoare, care au dreptul la ***memorie, identitate*** şi ***frumos.***

Acesta este profesorul Mircea Lac, animatorul clasei de "Artă populară transilvăneană" din cadrul Palatului Copiilor Deva.

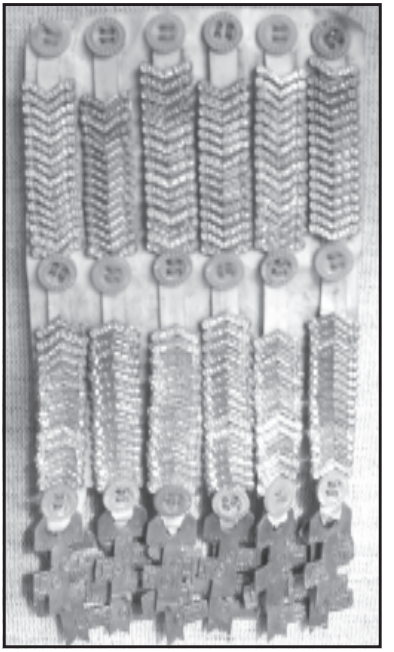

Lac Mircea s-a născut în 19 iulie 1945 la Almaşu Mare, judeţul Alba. Absolvent în 1965 a Şcolii Pedagogice "I.A. Komenski" din Deva, a funcţionat ca învăţător la Almaşu Mare între anii 1965-1968 şi la Răşinari - Sibiu între anii 1968-1975. Din 1970 până în 1975 are şi normă la Şcoala Populară de Artă Sibiu, clasă de sculptură în lemn. Din 1975, stabilit la Deva, lucrează la Şcoala de Artă Populară Petro-

şani, la secția externă de Artă populară tradițională în localul Liceului Pedagogic din Deva. Între 1977-1980 urmează cursurile speciale de pe lângă Universitatea din Iaşi inițiate de Consiliul Culturii şi profesorii din şcolile populare de artă. Din 1982, datorită desființării clasei de Artă Populară Tradițională de către factorii de decizie politico-culturali județeni, lucrează la Casa Județeană a Pionierilor (actualmente Palatul Copiilor) în cadrul căreia are posibilitatea să mențină cercul de Artă Populară de la Liceul Pedagogic. În 1982 obține gradul didactic I. În februarie 1995, datorită preocupărilor de a promova cultura tradițională populară în rândul tineretului, cât şi a unor contribuții la cunoaşterea valorilor etnografice româneşti prin comunicări, studii metodice, expoziții, demonstrații şi tabere de creație este primit în Academia Artelor Tradiționale.

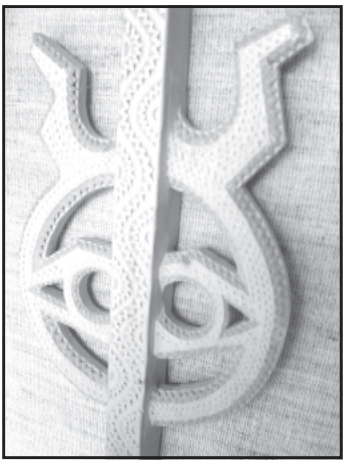

Ținând cont de tot răul suferit în timpul comunismului, în plan educațional şi cultural, a fost preocupat de refacerea şi formarea corectă a ***IMAGINII*** obiectelor de artă populară, de ***AUTENTIC*** în port, cânt, dans, obicei şi artă populară, dezvoltând respectul față de valorile culturii tradiționale şi formarea convin-

gerii că ***VALORILE CULTURALE MOŞTENITE*** ne aparţin atât nouă, cât şi generaţiilor următoare, care au dreptul la ***MEMORIE, IDENTITATE ŞI FRUMOS.***

Pentru a împlini aceste obiective a elaborat numeroase lucrări pe care le-a pus la îndemâna elevilor: ***Pictura tradiţională pe lemn şi sticlă; Încondeierea ouălor la români, Cutiile cu deschidere secretă, Simbolul crucii, Analize morfologice şi semantice - posibilităţi practice de a analiza cu elevii obiecte etnografice, Xilogravura populară în Transilvania, Documentar de artă tradiţională românească pentru taberele de creaţie*** etc.

A pus !a punct tehnici de lucru tradiţionale (după care elevii lucrează în atelier) în domeniile: crestarea, incizia, sculptarea şi gravarea lemnului, sculptarea şi gravarea osului, prelucrarea şi gravarea alamei, confecţionarea tiparelor de piatră şi turnare a cositorului, legarea lemnului în cositor, pictură pe lemn şi sticlă, xilogravură, confecţionarea măştilor populare, încondeierea ouălor şi gravarea sticlei.

A participat în fiecare an la Concursurile

Naționale unde elevii cercului au obținut numeroase premii. Spre exemplu, la Olimpiada Națională de Artă Populară, s-au obținut următoarele premii: 1995 - 12 participanți - 12 premii I, -1996 - 10 participanți - 10 Premii Excepțional - Premiul de Excelență pentru echipă - Premiul UNICEF pentru autenticitatea costumelor, 1997 -10 premii Excepțional - Premiul de Excelență pentru echipă şi Diploma de Excelență a Şcolii Normale - pentru promovarea în rândul viitorilor învățători a valorilor culturii tradiționale româneşti, 1999 - 4 participanți - 4 premii I - 4 premii speciale pentru tehnici autentice - 4 premii I pentru autenticitatea costumelor.

La Concursul Național ***ICOANA DIN SUFLETUL COPILULUI*** a obținut în ed. 1995, cu 12 participanți - Marele Premiu - 12 premii speciale pentru tehnici de lucru şi Premiul Special pentru profesor îndrumător. La acelaşi concurs, ed. 1997 Jubiliară, de la Palatul Copiilor pentru profesor îndrumător.

De asemeni, la expoziții şi demonstrații: la Parlamentul României, sub genericul **"Cultură tradițională în spațiul românesc"**, expoziție şi demonstrație cu ocazia celei de a 94-a Conferință a UNIUNII PARLAMENTARE - 6-12 octombrie 1995; expoziții şi demonstrații la şcolile normale din Arad, Braşov, laşi şi Cluj-Napoca sub genericul **"Instrucție, educație şi cultură prin arta tradițională românească"** cu ocazia conferințelor naționale ale directorilor şcolii normale - 1993, 1994, 1995, 1996; expoziție la Muzeul Etnografic Braşov -iunie 1995; expoziție şi demonstrații la Muzeul Satului Bucureşti, sub genericul **"Generația de mâine"**- 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999; tabără de creație cu elevi din

Bucureşti la Muzeul Satului - 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997; tabără de creație cu tineri din diaspora română (Bulgaria, Austria, Italia, Polonia, Moldova şi Ucraina) la solicitarea Guvernului României - 1999; expoziție şi demonstrație la Cluj-Napoca - 1996 la Biblioteca Universității, 1997 şi 1998 la Muzeul Etnografic al Transilvaniei; expoziție şi demonstrație sub genericul **"Europa, un patrimoniu comun"**, Piața Revoluției, Bucureşti, 11-13 septembrie 1999.

În străinătate: expoziție şi demonstrație la Muzeul Duppel din Berlinul Occidental - august-noiembrie 1985; expoziție şi demonstrație la Primăria din Oroux en Morvan, Franța- iulie 1993; expoziție şi demonstrație la Primăria din Arras, Franța -iunie 1994; expoziție şi demonstrație la Strasbourg, Franța, cu genericul "EUROPA CENTRALĂ ŞI ORIENTALĂ" sub auspiciile Consiliului Europei, 22 iunie - 6 iulie 1996; expoziție şi demonstrație la Arras, Franța -decembrie 1996; expoziție şi demonstrație la Berna, Elveția - decembrie 1996; expoziție şi demonstrație la Laussane, Elveția - august 1997; expoziție, demonstrație şi curs la Compiegne, Franța - septembrie 1997; expoziție şi demonstrație la Washington, D.C. în cadrul celei de-a 33-a ediții a Festivalului Smithsonian de Tradiții Populare, 22 iunie-6 iulie 1999; expoziție, demonstrație şi curs practic la Muzeul din Virton, Belgia.

Am zăbovit în detaliu asupra activității acestui om, cu totul remarcabil, pentru a face distincția clară între conservarea rece, de muzeu, a artelor populare şi cea activă, cald-sentimentală cu implicațiile sale cert valorice.

Pentru că avem credința că îngustarea orizontului curiozității în domeniul ***charismei artelor***

populare (de necontestat) duce la un spațiu sufletesc convențional, mai sărac în înțelegerea profundei rezonanțe spirituale a obiectelor create de artistul țăran.

GENERALUL BERTHELOT ŞI CASTELUL SĂU

MOTTO:

Şi se cuvine să ai aducere aminte şi închinare către cei ce cu suflet şi credință, ajutor şi scut ți-au fost în vremuri de grea cumpănă şi restrişte.

MIRON COSTIN

Castelul generalului Berthelot

Țara Hațegului este depozitara unor monumente artistice, multe devenite patrimoniale, de interes național, care atestă cu prisosință talentul în construcție al locuitorilor săi.

Realizate în timpurile mai vechi dar şi în cele moderne, o serie de edificii culturale acoperind o largă

Generalul
Henry Mathias Berthelot

gamă arhitecturală, aceste monumente au devenit construcții-unicat reprezentative pentru întreaga artă arhitecturală românească. Este suficient să menționăm, din multitudinea acestora bisericile din Densuş, Streisângiorz, Suseni-Colț, Sântămărie Orlea, cetățile medievale de la Mălăieşti şi Sălaşul de Sus, precum şi castelele de la Săcel şi Nălați.

În materialul de față vrem să aducem în discuție istoria unuia dintre cele mai frumoase castele din întreaga Țară a Hațegului – Castelul de la Fărcădin.

Evoluția modernă a României este legată intrinsec, în mai toate domeniile existenței sale, de civilizația şi cultura franceză, dat fiind şi trunchiul latin, comun, al genezei ambelor națiuni.

Am putea spune că în decursul intrării noastre în Europa, Franța ne-a fost alături prin generozitatea ideilor de libertate şi democrație care a pornit de la această mare națiune.

Ne vom referi, în materialul ce urmează, la una dintre figurile cele mai generoase ale sale care a contribuit în mod hotărâtor, în perioada de cumpănă a istoriei neamului, din prima conflagrație mondială (1914 – 1918) la edificarea României moderne.

Acesta este generalul Henri Mathias Berthelot. S-a născut în localitatea Fleurs, în ținutul Loirei, în 7 decembrie 1861.

Terminând, în 1883, vestita Şcoală militară de la Saint-Cyr a fost promovat ofițer în armata franceză luând, apoi, a luat parte la acțiunile de apărare şi pacificare intreprinse de Franța în Algeria, Tonkin şi Annam, colonii ale republicii. În 1890, datorită meritelor sale deosebite, este avansat subşef de Stat Major de armată; mai târziu, la izbucnirea primului război mondial, în august 1914 avea să fie numit General de Armată.

Până la 25 ianuarie 1915 a comandat sectorul Soissons al câmpului de luptă şi, mai târziu, Marele Cartier General Francez îi încredințează comanda Diviziei 53, apoi Corpul de Armată 32 perioadă în care s-a distins ca un mare strateg cucerind faimosul "Labirint", uriaşa apărare a germanilor pe frontul Hindenburg, despre care se spunea, atunci, că nu va fi cucerit niciodată.

Consacrat definitiv ca expert în ştiința militară, generalul Berthlot participă la a doua ofensivă de la Champagne apoi la apărarea Verdunului.

Odată cu intrarea României în război, în august 1916 se simțea nevoia coordonării operațiunilor militare pe frontul român cu acelea de pe celelalte fronturi, la instruirea şi înzestrarea armatei cu o nouă tehnică de luptă şi a unui armament modern.

La acestea şi-a adus o contribuție remarcabilă generalul Berthelot care conducea Misiunea Militară Franceză în România.

Activitatea desfăşurată de generalul Berthelot a contribuit la întărirea armatei române sub aspectul

dotării militare de luptă, a coordonării tacticii şi strategiei între corpurile de armată române. Astfel generalul Grigorescu, după victoria de la Mărăşeşti, trimite o telegramă generalului Berthelot arătând că "țin să vă exprim toată recunoştința mea pentru seviciile aduse României de de aceşti viteji ofițeri ai Misiunii Franceze".

După Pacea de la Bucureşti din 1918, generalul Berthelot se înapoiază în Franța, participând la diferite campanii ale războiului în calitate de Comandant şef al armatei aliate a Dunării, care au izgonit trupele germane de pe întreg teritoriul țării.

Ca recunoaştere a meritelor sale a fost numit "Cetățean de onoare al României"(prin Legea 13/26 mai 1917) şi după război Membru de onoare al Academiei Române.

De asemenea, prin Legea din 28 octombrie 1922, promulgată de Regele Ferdinand I, „i se donează generalului Berthelot o proprietate în comuna Fărcădinul de Jos, județul Hunedoara,castelul cu moşia aferentă cu o suprafață de 173 jug. cadastrale compusă din:79 jug. teren arabil, 17 jug.fânețe şi păşune, 13 jug. pomet, 7 jug.vie, un grup de clădiri de locuit şi atenanse înconjurate de jur împrejur de un mic parc, moară şi diferite alte construcțiuni, precum şi circa 50 jug. pădure".

(Din Jurnalul Consiliului de Miniştrii nr.595 din 27 martie 1923, autentificat la Tribunalul Ilvof, Secția Notariat la nr.7170 din 31 martie 1923)

Comuna Fărcădinul de Jos este atestată încă din 1411 (vezi:Iacob Radu – "Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului", Lugoj, 1913,p.203) unde … "Generalul Berthelot, care a dat dovezi neuitate că iubeşte atât de mult țara noastră,…va avea prilejul şi plăcerea să

STAREA DE AZI A CASTELULUI

Intrarea principală - frontonul în stil grecesc

Intrarea din spate

Grajdurile

Casele slujitorilor

se simtă la Fărcădinul de Jos, în județul Hunedoara, în mijlocul elementului celui mai curat din Ardeal, pentru care oastea română a luptat şi pentru care el însuşi şi-a consacrat activitatea zilelor grele de război; crea o relație dureroasă atunci, fericită astăzi." ("Prinos de recunoştință Generalului Berthelot cu prilejul împroprietăririi sale" – Bucureşti, Editura "Cartea Românească" S.A., 1923, p.22)

Castelul este aşezat în centrul satului (astăzi General Berthelot), înconjurat de un parc de platani, având construcții anexe; bucătării, camere pentru lucrători, grajd în suprafață de 300 m^2. Are o vechime apreciabilă, unul din propietarii castelului fiind controversatul nobil de origine română Laszló Nopcsa (Iacob Radu, op.cit., pag. 205)

Mai târziu castelul a ajuns proprietatea contesei Lonyay, care în preajma primului război mondial l-a vîndut,inclusiv moşia, statului austro-ungar. În urma Unirii din 1918, aceasta a ajuns Ferma de Stat.

Clădirea propriu-zisă a castelului este o construcție solidă, cu ziduri de 1 m. grosime cu un fronton impunător şi coloane în stil doric.

Construcția este asimetrică, având opt încăperi, de 20 m^2 fiecare folosite inițial ca dormitoare, camere de zi, birouri, bibliotecă, precum şi un impunător salon de recepție de 70 m^2, câteva camere mai mici, două grupuri sociale, terase străjuite de coloane majestuoase atât în partea din față cât şi în cea din spate.

Camerele mai păstrază pe alocuri parchet de stejar, iar salonul şi grupurile sociale (cu instalații de apă şi canal) sunt pavate cu dale.

Pe vremuri camerele erau dotate cu sobe de teracotă, mobilier clasic de diferite stiluri, covoare şi perdele scumpe, care astăzi au dispărut.

Că au existat toate aceste dotări mărturie stau insemnările din şedința Consiliului de Miniştri din 27 martie 1923(Jurnalul nr.595) unde sub semnătura ministrului Agriculturii şi domeniilor Al. Constantinescu "se aprobau 141,200 lei din Comisionul Cerealelor aflat la Centrala Cooperativelor… pentru a instala în locuință un mobilier… reparațiuni pentru a putea fi date locuirei".

În puținul timp cât l-a avut în proprietate, generalul a folosit mai mult simbolic castelul, casa sa din România.

Prin testamentul său, datat 29 ianuarie 1931 generalul Berthelot a lăsat Academiei Române castelul cu întreaga moşie potrivit copiei existente în registrul Academiei cu nr. 13005 din 7 martie 1931, în care se

stipulează:"Eu subiscălitul Henri Mathias Berthelot, general de divizie etc... las Academiei Române din Bucureşti, calea Victoriei nr.125, domeniu ce mi-a fost dat în deplină proprietate de Statul Român, prin legea specială din 28 octombrie 1922, printr-un act de donațiune cu data de 31 martie 1923, înregistrat la Tribunalul Ilfov (Secțiunea Notariatului, proces-verbal nr.16582 din 7 iulie 1923) şi care se află în comuna General Berthelot (în vechime Fărcădin) județul Hunedoara. Acest legat cuprinde toate drepturile asupra solului şi subsolului, precum şi clădirile, plantațiile, ameliorările de toate soiurile şi tot avutul mobiliar aflându-se pe/sau în proprietate în clipa decesului meu"

Din veniturile obținute din exploatarea castelului şi pământurilor sale, Academia era obligată să acorde, anual, burse tinerilor meritorii "pentru studii sau cercetări într-o universitate franceză sau pentru completarea de studii într-o mare şcoală franceză civilă sau militară". (Testament citat).

După 1944, castelul este confiscat abuziv de regimul comunist care fără să țină seama de valoarea sa inestimabilă, istorică, îl transformă în sediul I.A.S. Impactul a fost complet: clădirea a fost devastată, mobilierul şi obiectele interioare furate, construcțiile anexe au primit alte utilizări, parcul a fost lăsat în paragină iar întreaga moşie a decăzut cu totul.

Degradarea castelului s-a accentuat şi după Revoluție, când după tergiversări, a intrat în posesia adevăratului stăpân, Academia Română.

Prin valoarea sa arhitecturală şi importanță culturală, castelul de la Berthelot ar trebui urgent renovat şi pus în circulația valorilor patrimoniale ale țării.

Considerăm că nici-un efort material nu ar fi prea mare dat fiind vorba de exepționala importanță a edificiului pentru cultura națională.

Dacă nu vom realiza aceasta în cel mai scurt timp castelul va deveni o amintire dureroasă, iar națiunea română va pierde încă o podoabă a blazonului ei, aşa cum s-a întâmplat în dese'rânduri în tumultoasa istorie a sa.

Nu rămâne decât hotărârea factorilor abilitați să facă aceasta pentru a-i reda castelului strălucirea de altădată.

Notă: *Autorul aduce mulțumiri calde Domnilor IOAN MOCA - procuror şi dr. VASILE IONAŞ - Directorul Direcției județene a Arhivelor Naționale Hunedoara, pentru materialele inedite pe care mi le-au pus la dispoziție.*

PE URMELE UNEI LUCRĂRI FUNDAMENTALE: „CERCETĂRI ANTROPOLOGICE ÎN ȚARA HAȚEGULUI – CLOPOTIVA”

Motto:

Este imposibil de a concepe relațiile sociale în afara unui mediu comun care le serveşte ca sistem de referință.

(Claude Lévi – Strauss, Antropologia structurală)

În 1958, sub egida Academiei Române, Centrul de cercetări antropologice publica rezultatele unei ample monografii antropologice a satului Clopotiva din Țara Hațegului.

Satul Clopotiva văzut de pe „Pojorâta”

„Ulița Mare”

După cum afirma acad. St.M. Milcu, în prefața lucrării, această monografie se înscria în seria de publicații consacrate stadiilor referitoare la antropologia poporului român, continuând preocupări ştiințifice similare ale lui Fr.I. Rainer şi colaboratori în trei sate de munte Neregu Mare, Fundul Moldovei şi Drăguş din Carpații Nordici şi Meridionali în perioada 1928-1933 (vezi Rainer Fr. I. – Enqétes antropologiques dans troi villages romains des Carpathés – Bucureşti 1937).

Față de cercetările echipei Rainer monografia satului Clopotiva completează un bogat material studiat într-un plan mai larg biologic, biopatologic şi etnografic aducând noi date antropologice, tipologice, serologice, dactiloscopice, genealogice pe baza documentar-fotografică corespunzătoare.

În succesiunea investigaților participarea individuală a membrilor colectivului a cuprins următoarele etape:

- înregistrarea şi consemnarea în fişe a primelor

Femeie din sat purtându-şi copilul în braţe

Femeie din sat purtându-şi copilul în sacul din spate

date informative (Ana Iamandi şi Vladimir Georgescu);

- examenul hematologic (Maria Tibera);
- dactilograme (Horia Dumitrescu şi S. Geampalia,
- somatometrie (Marta Dumitrescu şi Natalia Harasim)

Tipuri de femei

- tipologie (Teodor Enăchescu , Suzana Pop şi Vladimir Georgescu)

- fotografii (V. Moldovan şi D. Sima)

Interpretarea din punct de vedere antropologic metrice şi tipologice s-a făcut sub conducerea acad.

Grup de copii şi tineri

St.M. Milcu pe următoarele domenii: *Datele problemei, cadrul geografic şi istoric* ***(Horia Dumitrescu),*** *Studiul genealogic al populației* ***(Traian Herseni),*** *Tipul antropologic* ***(Suzana Pop, Vladimir Georgescu, Teodor Enăchescu),*** *Grupele sangvine şi testul gustativ* ***(Maria Tibera şi Sergiu Aloman),*** *Desene papilare* ***(Horia şi Marta Dumitrescu),*** *Prelucrarea şi interpretarea statistică* ***(Vladimir Georgescu şi colectivul),*** *Grafică – desene acuarele, uleiuri* ***(Tr. Brădean, P. Nedel, I. Nicodim, I. Popescu Udrişte – artişti plastici),*** *Sectorul fotografic* ***(Grigore Avakian, V. Munteanu şi D. Sima).***

Monografia a urmărit realizarea a două obiective:

Bărbați în port bătrânesc

cunoaşterea în mod mai substanțial al tipului fizic al unei populații restrânse (satul Clopotiva) integrarea acestor fapte noi în cercetările sistematice de antropologie modernă ca posibil argument la problema formării poporului şi limbii române.

Metoda folosită de cercetători a fost aceea a antropologiei structurale prin coroborarea studiilor de istorie, arheologie, etnologie, sociologie constatate în localitatea Clopotiva.

Monografia este structurată în cinci capitole:

I. **Condițiile naturale ale regiuni Hunedoara, Țara Hațegului şi Clopotiva** (H. Dumitrescu)
II. **Studiul genealogic al populației** (Tr. Herseni)
III. **Tipul antropologic** (S. Pop, I. Enăchescu, V. Georgescu)
IV. **Grupele sangvine şi testul gustativ** (M. Tibera şi S. Aloman)
V. **Impresiile digitale palmare şi plantare** (H. Dumitrescu şi M. Dumitrescu)

Lăsând la o parte bogăția cercetării propriu – zise

a monografiei, este interesant de a evidenția câteva aspecte etnografice şi folclorice surprinse atunci (1955) care aduse în comparație cu cele de azi dau o explicație cât se poate de clară a evoluției/ involuției culturii populare din zona în discuție.

Din punct de vedere antropogeografic o formă de

Tipuri de bătrâni

viață socială din cadrul unei colectivități de ființe umane poate rămâne neschimbată o anume perioadă de timp.[1] Astfel tipul fizic de viață socială este produsul, în cea mai mare parte a mediului geografico-economic şi istoric al spațiului de viețuire. Autorii monografiei delimitează în acest sens şase zone naturale: *Depresiunea Petroşanilor*, *Țara Hațegului*, *Ținutul Pădurenilor*, *Mărginimea* (extinsă până la Sebeş), *Şesul şi dealurile Mureşului* şi *Munceii Mureşului* (incluzând Țara Zarandului)

Din punct de vedere etnografic aceste zone corespund aproximativ celor etnofolclorice acceptate astăzi de cercetătorii de specialitate, ceea ce dovedeşte şi o clasificare corectă a locului satului Clopotiva în cadrul Țării Hațegului.[2] În 1955 locuiau în Clopotiva 251 de familii a căror ocupație principală era agricultura. Satul era rezultatul contopirii a patru crânguri (locuri) **Ciorenii**, **Lăturenii**, **Cocăcenii** şi **Săcelu** locuri păstrate şi astăzi.

Tipul vechi de locuință din sat construită din lemn, cu o singură încăpere şi cu târnaț acoperite cu paie era la timpul cercetării pe cale de dispariție. Aceste case au fost treptat înlocuite cu cele din zid (piatră, cărămidă arsă), multe cu etaj ca urmare a influențelor arhitectonice ale oraşului cel mai apropiat, Hațegul.

Un loc important în gospodărie îl are în continuare grajdul, construcție foarte încăpătoare care suferă şi el

Casa lui Gogan Umberto făcută din cărămidă şi acoperită cu țiglă în stil de oraş. Pe tencueala zidului este aplicat un motiv floral ornametal: bradul verde

Tip de fântână din sat – „Buduron”

transformări fiind înlocuit cu ziduri din cărămidă destul de bogat ornamentat.

Satul Clopotiva este cea mai mare aşezare a comunei Râu de Mori şi ca eşantion de cercetare mai compact demografic reprezintă un bun model de comparație pentru regiune. O dovadă este şi creşterea demografică de la cercetare până în prezent de la 251 gospodării consemnate în monografie la 285 în prezent ca factor de stabilitate.

Ca atestare documentară Clopotiva este cel mai vechi dintre satele comunei datat în 1360[3], având o populație preponderent românească . În acest sens Traian Herseni prezintă un amplu studiu genealogic al populației prezentând concluzii interesante. Pentru

etnograful care studiază Clopotiva acestea sunt ajutoare prețioase unor segmente de spiritualitate folclorică, concretizate în ritualuri de naştere, căsătorie şi moarte.

„Trei factori, mediul, ereditatea şi migrațiile explică îndeajuns apariția şi răspândirea caracterelor antropologice" spune Traian Herseni completând că mai există însă alți factori demografici… cum sunt natalitatea,, mortalitatea şi nupțialitatea … factorii sociali (instituțiile matrimoniale şi moravurile sexuale), care reglementează raporturile dintre sexe şi dau o formă net socială perpetuării speciei la om.[4]

Obiceiurile şi datinile populare prezente atunci ca fapte vii de spiritualitate țărănească au fost argumente serioase pentru T. Herseni în a identifica genealogii cu o respectabilă vârstă în spațiul investigat. Astfel cercetătorul identifică faptul că în ritualul naşterii „moaşele sunt informatoarele foarte bune pentru familiile respective"[5] (pe care le-a cercetat – n.n.).

Lucrarea la care ne referim este un model de monografie antropologică. Nu este în intenția noastră de a reliefa întreaga problematică abordată. Am vrut să evidențiem doar câteva aspecte etnofolclorice cuprinse, exemplară sursă de informații pentru posibile studii viitoare asupra satului Clopotiva şi prin extindere a Țării Hațegului.

Pentru că aşa cum afirmă Claude Rivičre trebuie să ne ferim de „sensurile greşite,… de grilele ruginite"[6], în întreprinderile noastre etnofolclorice astfel cunoaşterea ar fi închisă în limite neproductive şi născătoare de iluzii.

Note:

[1] A.R. Radcliffe – Brown – **Structură şi funcție în societatea primitivă**, Ed. Polirom, Iaşi, 2000, p.12.

[2] Vuia Romulus – **Ţara Haţegului şi Ţinutul Pădurenilor**, în Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj, vol. II, 1926, p.70

[3] Conea I. – **Clopotiva, un sat din Haţeg**, Bucureşti 1940

[4] *** **Cercetări antropologice în Ţara Haţegului în Clopotiva**. Traian Herseni – **Studiul genealogic al populaţiei**, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1956, p.49

[5] Op. Cit. p.51

[6] Claude Rivičre – **Socioantropologia religioasă**, Ed. Polirom – Iaşi, 2000, p. 10

Casă veche cu două rânduri, din lemn, acoperită cu şindrilă de tip vechi care se mai păstrează încă în satul Clopotiva (desen de I. Nicodim)

PIATRA CARE VORBEŞTE...

Piatra este unul din semnele primare ale existenței umane. Alături de apă , aer şi foc formează, în înfrățirea lor, dimensiunea fundamentală a începuturilor materiale şi spirituale ale lui ***homo sapiens.***

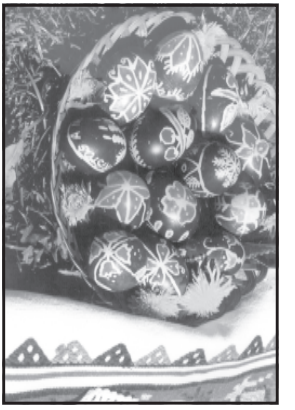

În întreaga artă populară, piatra reprezintă permanență, întrupând frumusețe desăvârşită şi ingeniozitate, amândouă în bunul simț practic al actului artistic țărănesc.

Încercările MONICĂI DUŞAN, ca modalitate estetică, se înscriu pe linia insolitului, în sensul că depăşeşte o anume rigiditate pragmatică a materialului pe care îl foloseşte, în contextul creației artistice populare – piatra pictată.

Artista ne propune un univers tematic tulburător, acela a religiosului şi monumentalului bisericesc. Căci acestea sunt coordonate predilecte pentru Monica Duşan, armonizate în culori sugerând minunea lumii de la începuturi.

La fel sunt şi ouăle măiestru încondeiate după un ritual şi o tehnică proprii țăranului român.

CUPRINS

❖ RECONSIDERAREA ȚĂRANULUI ROMÂN 7

❖ RITUALUL DE NUNTĂ DIN ROMOS, ZONA ORĂŞTIE (Structură literar - folclorică) 12

❖ ASPECTE STRUCTURALE MAGICO-RITUALICE ÎN FOLCLORUL COPIILOR DE LA RIBIȚA 32

❖ POVESTIRI DESPRE VRĂJI ŞI DESCÂNTECE CU BABA SOLOMIE ŞI BABA VUȚI 46

❖ CĂMAŞA CIUMEI 54

❖ O VARIANTĂ A OBICEIULUI FUNERAR AL BRADULUI (Satul Crişan, comuna Ribița) 65

❖ SCAUNUL DE JUDECATĂ – CÂTEVA ASPECTE DE ANTROPOLOGIE JURIDICĂ 74

❖ STEAGUL DE PAŞTI 82

❖ MEŞTERII POPULARI DIN ȚARA ZARANDULUI 90

❖ CENTRUL DE CERAMICĂ DE LA OBÂRŞA 102

❖ INSPIRAȚII FOLCLORICE ÎN TAPISERIILE AURELIEI GHIAȚĂ 108

❖ PIESE PENTRU UN POSIBIL MUZEU SENTIMENTAL 115

❖ GENERALUL BERTHELOT ŞI CASTELUL SĂU 122

❖ PE URMELE UNEI LUCRĂRI FUNDAMENTALE: „Cercetări antropologice în Țara Hațegului – Clopotiva” 130

❖ PIATRA CARE VORBEŞTE… 140

Tiparul executat
la Imprimeria GRAPHO TIPEX, Deva
Director: FARKAS LÁSZLÓ

Condiția umană a țăranului a fost din totdeauna o zbatere între truda pământului şi roadele acestuia. Mâinile sale butucănoase au muncit necontenit îngrijind pământul şi viețuitoarele date de Dumnezeu. Țarina s-a amestecat necontenit cu cenușa şi oasele înaintaşilor, după cum elogios spunea Liviu Rebreanu, veghind întotdeauna să nu sufere carnea pământului de foame şi de sete.

Chiar dacă roadele erau bune sau rele, pământul a rămas iubirea dintâi, o ființă magică legată de țăran prin mii de rădăcini. Chinuit şi obidit timp de aproape cinci decenii de regimul comunist, furat şi crucificat în colectivizare, țăranul român a îndurat martiriul îndărătnicit în răbdare, iar umilințele de tot felul nu l-au îndepărtat de pământ, cu tot exodul spre oraş impus de autoritatea comunistă.

Timpul nostru trebuie să fie acela al reconsiderării țăranului român. Apropiindu-ne de cultura populară înțelegem de ce țăranul nu mai este obiect decorativ ci subiect al orizonturilor lăuntrice. Detaşarea „academică" a orăşenilor față de țărani, socotiți ca periferici ai societății, închistați într-un spațiu refractar la progres, ne pare astăzi cu atât mai păguboasă cu cât vrând-nevrând, trebuie să acceptăm situația țăranului ca fiind una dintre problemele esențiale ale integrării europene a națiunii noastre.

Prof. **Marcel Lapteş**

EDITURA CORVIN
DEVA

ISBN: 973-622-109-1